

บทที่ 2

โครงสร้างและความสัมพันธ์ภายในชุมชนชาวไทย จีน และตะวันตก

เมื่อชุมชนชาวไทย จีน และตะวันตกในกรุงเทพฯ ได้ก่อตัวขึ้นมาแล้ว ต่างก็มีวิวัฒนาการภายในชุมชนของตนซึ่งมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกันไปบ้างตามลักษณะโครงสร้างของสังคม ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม แนวความคิด และวิถีการดำเนินชีวิต ในที่นี้จะได้แยกศึกษาเรื่องภายในชุมชนชาวไทย จีน และตะวันตกที่ละชุมชน ระหว่างรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในช่วง พ.ศ. 2398 - 2453 โดยจะเน้นเฉพาะประเด็นที่จะเกี่ยวเนื่องกับความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนทั้งสามเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพื่อจะได้เป็นพื้นฐานในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง 3 ชุมชนดังกล่าว ประเด็นที่จะศึกษาในแต่ละชุมชนคือ โครงสร้างของสังคม วิถีการดำเนินชีวิตเพื่อจะนำไปสู่ความเข้าใจถึงชีวิตประจำวันและความสัมพันธ์ภายในชุมชนนั้น ๆ

ชุมชนชาวไทย

โครงสร้างของสังคม

พอจะพิจารณาแบ่งกลุ่มชนชาวไทยในกรุงเทพฯ ออกได้เป็น 4 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

1. เจ้านาย คือ ผู้สืบเชื้อสายจากพระมหากษัตริย์ ตำแหน่งของเจ้านายจะค่อย ๆ ลดหลั่นกันลงมาตามหลักการสืบสายราชสกุล สกุลยศของเจ้านายแบ่งได้เป็น 3 ลำดับ คือ เจ้าฟ้า พระองค์เจ้า และหม่อมเจ้า ส่วนหม่อมราชวงศ์และหม่อมหลวงนั้นไม่นับว่าอยู่ในฐานะเจ้า เจ้านายในสมัยนี้มีจำนวนมิใช่น้อยเพราะพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ในรัชกาลก่อน ๆ ต่างก็ทรงมีพระสนม และพระราชโอรสพระราชธิดามากมาย โดยจะเห็นได้จากมีวังเจ้านาย

กระจายอยู่ตามในเขตกำแพงพระนคร และนอกกำแพงพระนครคานเหนือเป็นจำนวนมากดังที่ได้กล่าวไปแล้วในบทที่ 1

2. ขุนนาง ส่วนมากแล้วขุนนางคือผู้รับราชการ หรือผู้ที่มีความดีความชอบแก่ทางราชการ อย่างไรก็ตาม มิได้หมายความว่าผู้รับราชการทุกคนจะมีฐานะเป็นขุนนาง การจะเป็นขุนนางได้นั้นต้องอยู่ในหลักเกณฑ์ 4 ประการ คือ ศักดินา ยศ ราชทินนาม และตำแหน่ง โดยทั่วไปแล้วขุนนางคือผู้ที่ถือศักดินาตั้งแต่ 400 ขึ้นไป (ยกเว้นแต่ในกรมมหาดเล็ก ซึ่งถือว่าผู้ที่มีศักดินาตั้งแต่ 300 ขึ้นไปมีฐานะเป็นขุนนาง)¹ โดยมียศเรียงตามลำดับขึ้นไป คือ ขุน หลวง พระ พระยา เจ้าพระยา และสมเด็จเจ้าพระยา ขุนนางเหล่านี้จะมีราชทินนามบอกถึงตำแหน่งหน้าที่ทางราชการโดยราชทินนามแต่ละชื่อมักจะใช้เฉพาะตำแหน่งนั้น ๆ กลุ่มขุนนางทั้งหมดนี้ได้รับยกเว้นจากการเกณฑ์แรงงานซึ่งมีผลบังคับถึงบุตรของขุนนางเหล่านี้ด้วย²

3. ไพร่ คำว่า "ไพร่" ใช้เรียกประชาชนของสังคมไทยมาแต่อดีต ซึ่งหมายความถึง "คนราษฎรที่เป็นเขาเมือง, มิใช่ขุนนาง, เปนแต่พลเรือน"³ ดังนั้นไพร่จึงเป็นคำกลาง ๆ ที่ใช้เรียกประชาชนโดยทั่วไป ผู้ที่อยู่

¹พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระบรมราชาธิบายว่าด้วยยศขุนนาง", การแต่งตั้งขุนนางไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 (กรุงเทพมหานคร : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2521), หน้า 9.

²ม.ร.ว.อดิศัย รัชนี, สังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ : พ.ศ. 2325 - 2416 (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2511), หน้า 208 - 210.

³อักขรพินิจานศัพท์ของหมอปรีดเล (พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, 2514), หน้า 472.

ในฐานะไพร่ คือ ชายที่มีอายุ 18 - 60 ปี¹ โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ไพร่หลวง และไพร่สม² ไพร่หลวงหมายถึงไพร่ของหลวงที่ขึ้นสังกัดกรมกองซึ่งทำหน้าที่บริหารราชการ มีขุนนางในกรมกองเป็นผู้ควบคุมดูแลต่างพระเนตรพระกรรณของพระเจ้าแผ่นดิน ส่วนไพร่สมนั้นหมายถึงไพร่ส่วนตัวของเจ้านายและขุนนางซึ่งต้องรับใช้มูลนายของตนโดยตรง³ ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเป็นต้นมา ได้กำหนดไว้ว่าให้ไพร่หลวงเข้ามารับราชการปีละ 3 เดือน และไพร่สมเข้ามารับราชการปีละ 1 เดือน⁴ ในยามว่างจากการเข้าเวรรับราชการนั้น คนเหล่านี้ก็มีอาชีพของตนต่าง ๆ กันไป เช่น ทำสวน ทำนา ค้าขายเล็ก ๆ น้อย ตลอดจนผลิตสินค้าหัตถกรรมในครัวเรือน เป็นต้น อย่างไรก็ตามถ้ารัฐเห็นว่าในบริเวณใดมีผลผลิตที่รัฐต้องการมากกว่าแรงงานรัฐก็จะเรียกเก็บผลผลิตเป็นส่วยแทนแรงงาน ไพร่ซึ่งมีพันธะหน้าที่ดังกล่าวเรียกว่า ไพร่ส่วย ราษฎรทั่วไปในกรุงเทพฯ นั้นจะคงอยู่ในระบบไพร่เช่นนี้เรื่อยมาจนกระทั่งถึง พ.ศ. 2448 เมื่อได้มีพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารออกมา ซึ่งกำหนดให้ชาย

¹ขจร สุขพานิช, ฐานันดรไพร่ (กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ, 2525), หน้า 76.

²อัญชี่ สุสายัณห์, "ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่ และผลกระทบต่อสังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), หน้า 42.

³แต่ในความเป็นจริงแล้วปรากฏหลักฐานว่าในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น งานของไพร่หลวงและไพร่สมนั้นไม่แตกต่างกันมากนัก ไพร่สมก็ต้องถูกเกณฑ์แรงงานเช่นเดียวกับไพร่หลวง ดูรายละเอียดใน นันทิยา สว่างวุฒิชัย, "การควบคุมกำลังคนในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการจัดการเกณฑ์ทหาร (พ.ศ. 2325 - 2448)" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 30-33

⁴ร.ต.ท.เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ (ผู้รวบรวม), "ประกาศที่จะหักไพร่สม ตาย ชรา พิการ", ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 9 (พระนคร : โรงพิมพ์-เคลิเมนต์, 2478), หน้า 196.

ฉกรรจ์ทุกคน (ยกเว้นชาวจีน) ต้องเข้าเป็นทหาร 2 ปี เมื่อปลดจากการเป็นทหารแล้วก็ไม่ต้องเสียเงินแต่อย่างใดจนตลอดชีวิต¹ จึงเท่ากับว่าเป็นการยกเลิกระบบไพร่ในกรุงเทพฯ ลงอย่างเป็นทางการในปีนี้เอง

4. ทาส คนกลุ่มนี้เป็นคนในระดัปล่างสุดของสังคม ทาส คือผู้ที่ไม่มียิสระในตนเอง ต้องตกเป็นกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น โดยจะต้องทำงานให้แก่ผู้เป็นนายตามแต่นายจะบงการ นายทาสสามารถซื้อขายหรือหุบที่ทาสได้ตามความพอใจ ประเภทของทาสนั้นแบ่งได้เป็น 7 ประเภทตามวิธีการที่นายทาสได้ทาสนั้นมาเป็นกรรมสิทธิ์ของตน คือ ทาสที่ได้มาด้วยการไถ่ทรัพย์ ทาสในเรือนเบี้ย (บิดามารดาเป็นทาส ลูกที่เกิดมาก็เป็นทาสโดยปริยาย) ทาสที่ได้มาจากบิดามารดา ทาสมีผู้ให้ ทาสซึ่งได้มาเนื่องจากการช่วยเหลือให้พ้นโทษทัณฑ์ ทาสที่ได้ช่วยเหลือไว้ในยามขาดแคลนอาหาร และทาสเชลย² ทาสเหล่านี้จะมีค่าตัวของตนเอง การที่จะหลุดจากการเป็นทาสนั้นจะทำได้ก็ต่อเมื่อสามารถหาเงินมาไถ่ตัวเองได้ ซึ่งในทางปฏิบัติปรากฏว่าทำได้โดยลำบาก เพราะส่วนมากผู้ที่เป็นทาสนั้นก็มีความซัดสนอยู่แล้ว ดังพระราชปรารภของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอนที่ประชุมเกี่ยวกับการเลิกทาสว่า

อีกประการหนึ่งเห็นว่า ลูกพลเรือน บิดา มารดา เกียจคร้านไม่ทำมาหากิน ก็หันเขาเป็นนักเลง ครั้นเล่นเบี้ยเสียไปลงแล้วก็เอาบุตรไปขายรับใช้การงานของนายเงิน ครั้นบุตรเติบโตใหญ่ บิดามารดาก็ขึ้นค่าตัวทุก ๆ ที่มีอยู่อย่างนี้โดยมาก ถึงบุตรนั้นจะโตใหญ่ขึ้นจะคิดหาเงินทองมาใช้ให้พ้นจากเป็นทาสก็ไม่ใครจะไคเพราะบิดามารดาขายไวแพง ๆ เหลือกำลังลูกที่จะไถ่ถอนตัวเองได้³

¹ขจร สุขพานิช, ฐานันดรไพร่, หน้า 60.

²กฎหมายตราสามดวง (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2511), หน้า 312.

³ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ (ผู้รวบรวม), "เรื่องทาสแลกระเบื้องราย" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 8 (พระนคร : โรงพิมพ์-เคลิเมนต์, 2478), หน้า 284.

ดังนั้นจึงเท่ากับว่าการที่จะพ้นจากฐานะทาสนั้นทำได้ยาก ส่วนมากแล้วมีแต่ผู้ขายทาสจะขอเพิ่มค่าตัวทาสขึ้นเรื่อย ๆ จนในที่สุดก็มีค่ามากจนไม่อาจไถ่ถอนได้

ผู้ที่เป็นนายทาสนั้นส่วนมากจะเป็นขุนนางในระดับต่าง ๆ มากกว่าบุคคลประเภทอื่น เพราะคนในกลุ่มนี้เป็นผู้ที่มีอำนาจอันจะนำมาซึ่งความมั่งคั่งได้ค้ำว ขุนนางจึงมีฐานะทางการเงินที่จะซื้อทาสไว้ได้ตามต้องการ สำหรับประชาชนทั่วไปนั้นอาจจะมีบ้างที่ร่ำรวยขึ้นมาด้วยการทำมาหากินของตนเองและได้รับซื้อทาสไว้ได้ตามความจำเป็น แต่ก็มีจำนวนไม่มากนักและบุคคลเหล่านี้ก็มักจะเป็นพวกพ้องและบริวารของพวกบุคคลที่มีอำนาจนั่นเอง¹

พวกทาสนั้นนอกจากจะต้องเป็นกรรมสิทธิ์ของนายทาสแล้ว ยังต้องอยู่ในระบบไพร่อีกด้วย ถ้าไม่เข้าเวรทำราชการก็ต้องเสียเงินค่าราชการ เช่นเดียวกับไพร่โดยทั่วไป แต่เสียในอัตราต่ำ คือคนละ 6 สลึงต่อปี² ฉะนั้นทาสจึงต้องรับใช้ทั้งนายทาสและทางราชการด้วย ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในตอนต้นนั้นทาสก็ยังคงต้องมีสภาพเช่นนี้ จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริให้มีการเลิกทาสอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยค่อย ๆ เลิกทาสไปทีละประเภท ทำให้ทาสค่อย ๆ ลดจำนวนลงเรื่อย ๆ ตั้งแต่ พ.ศ. 2432 จนในที่สุดได้มีการเลิกทาสทั้งหมดใน พ.ศ. 2448 ตามพระราชบัญญัติทาส

¹วิชัย เสวะมาตย์, การเลิกทาสในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระนคร : สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2510), หน้า 23.

²ร.ต.ท.เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ (ผู้รวบรวม), "ประกาศที่จะหักไพร่สมตาย ชรา พิการ" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 9, หน้า 196.

รัตนโกสินทร์ศก 124¹ อย่างไรก็ตาม แม้จะได้มีการเลิกทาสแล้ว พวกทาสก็ยังคงมีสภาพที่อยู่ในฐานะต่ำสุดของสังคมอยู่เช่นเดิม เพราะพวกนี้ไม่มีความรู้ ความชำนาญที่จะไปประกอบอาชีพ ในช่วงระยะที่เป็นทาสนั้นก็ยังมีหน้าที่เพียงรับใช้นายทาสของตนเท่านั้นดังข้อความที่ว่า

เพราะลูกทาสนี้แต่เล็กมาก็ได้ให้นายไช้อยู่จนโต ไม่ได้รู้วิชาการศึกษาใด ฝึกหัดชำนาญอยู่แต่ในการที่จะเป็นทาสปฏิบัตินาย ไม่ใคร่รู้ในการทำมาหากินสิ่งไรมาๆ ถ้าเวลาว่างก็หัดเล่นเบี้ยมาแต่เล็กจนโต นิสัยของทาสก็อบรมยั่วแค้นหนา เหน็บเนบมีความสุขสบายดีกว่าจะไปหากินอย่างอื่น²

เทียนวรรณ นักเขียนและนักวิจารณ์สังคมในสมัยนั้นก็กล่าวไว้ว่า การเลิกทาสเป็นเพียงการปลดปล่อยทาสเท่านั้น แต่มิได้มีการเตรียมฝึกอาชีพ หรือวางแผนการหางานให้ทาสทำแต่อย่างใด ทาสที่ได้รับการปลดปล่อยมาแล้ว จึงต้องหางานที่ไช้แรงงานเข้าแลกเช่นเดิม เพราะไม่มีทั้งวิชาความรู้และทุนทรัพย์³

โครงสร้างของสังคมชาวไทยในกรุงเทพฯ ซึ่งแบ่งเป็น 4 กลุ่มดังกล่าวนั้นอาจจะจัดได้เป็น 2 ชั้นใหญ่ ๆ คือ ชั้นสูง และสามัญชน ชั้นสูงได้แก่ 2 กลุ่มแรก คือพวกเจ้านายและขุนนาง ฐานะของคนใน 2 กลุ่มนี้เรียก

¹วิชัย เสวะมาตย์, "การเลิกทาสในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว", หน้า 89.

²ร.ต.ท.เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ (ผู้รวบรวม), "เรื่องทาส แลกระเษียรอายุ", หน้า 287.

³อ้างจาก ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ชีวิตและงานของเทียนวรรณ และ ก.ศ.ร. กุหลาบ (กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ, 2524), หน้า 14 -

ได้ว่าอยู่ในระดับใกล้เคียงกัน ทั้งนี้โดยมีศักดินาเป็นเครื่องชี้บอก ศักดินาของเจ้านายนั้นอยู่ในระหว่าง 1,500 - 50,000¹ ส่วนศักดินาของขุนนางอยู่ในระหว่าง 400 - 10,000² ฉะนั้น ขุนนางในตำแหน่งสูงบางคนอาจมีฐานะและอำนาจเหนือเจ้านายบางพระองค์ก็เป็นได้

สำหรับไพร่และทาสนั้น จัดได้เป็นสามัญชน ซึ่งในทางปฏิบัติแล้วมีฐานะไม่แตกต่างกันมากนัก เพราะทาสเองก็ยังอยู่ในระบบไพร่ด้วย การเลิกไพร่และทาสก็มีระยะใกล้เคียงกัน คือ ในกรุงเทพฯ ได้มีการเลิกไพร่และทาสอย่างค่อยเป็นค่อยไป และในที่สุดก็มีประกาศยกเลิกใน พ.ศ. 2448

จากการที่ชุมชนชาวไทยแบ่งเป็น 2 ชั้นดังกล่าวซึ่งมีฐานะความเป็นอยู่แตกต่างกันเป็นอันมาก³ และยังไม่ปรากฏชนชั้นกลางซึ่งจะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการดำเนินชีวิตในสังคมอย่างเห็นได้ชัดเจนนี้เอง⁴ จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะส่งผลต่อความสัมพันธ์ในระหว่างชุมชนชาวไทย จีน และตะวันตกในกรุงเทพฯ ซึ่งจะได้อธิบายในรายละเอียดต่อไป

วิถีการดำเนินชีวิต

ในเรื่องวิถีการดำเนินชีวิตในชุมชนชาวยุโรปนั้น ประเด็นที่ควรพิจารณาคือ

¹ กฎหมายตราสามดวง, หน้า 108.

² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระบรมราชาธิบายว่าด้วยยศขุนนาง", หน้า 9 - 11.

³ ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทย สมัย 2352 - 2453 ตอนที่ 1 ค่านิยม (พระนคร : บ้านเรื่องศิลป์, 2517), หน้า 80 - 84.

⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 รล.99/41 คำแปลเรื่องประเทศสยามของ นายชาลส์ บัลส์ (Translation of Some Parts of "Siamese Sketches" By Charles Buls).

1. การประกอบอาชีพ คนไทยนั้นไม่ว่าจะเป็นชนชั้นสูงหรือสามัญชน ล้วนมีอาชีพหลักคือการรับราชการ ชาวต่างชาติที่เข้ามากรุงเทพฯ ต่างก็บันทึกถึงอาชีพของคนไทยไว้ว่ารับราชการเป็นส่วนมาก¹ โดยในหมู่คนไทยเองก็มีคำกล่าวกันว่า "สิบพ่อค้าไม่เท่าพระยาเลี้ยง"² อย่างไรก็ตาม ตำแหน่งทางราชการในระดับสูงซึ่งมีฐานะบทบาทและอำนาจในทางการเมืองการปกครองมักจะตกอยู่กับบรรดาพวกชนชั้นสูงเป็นส่วนมาก ตำแหน่งเหล่านี้เป็นการยากมากที่บรรดาสามัญชนจะสามารถก้าวไปถึง ทั้งนี้เนื่องจากในสมัยนั้นถ้าเป็นผู้ที่มั่งมีหรือมีอำนาจแล้ว น้อยคนนักที่จะมีภรรยาคนเดียว ยิ่งถ้ามั่งมีมากขึ้นเท่าใดก็จะมีภรรยามากขึ้นเป็นธรรมดา³ เมื่อมีลูกหลานคนเหล่านี้ก็ยังคงค่านิยมในการรับราชการ เช่นเดียวกับบรรพบุรุษของตน อีกทั้งคนเหล่านี้เป็นผู้ที่มีโอกาสในการศึกษาเล่าเรียนมากกว่าคนทั่วไปด้วย ดังนั้นตำแหน่งทางราชการใน

---

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 รล.99/41 คำแปลเรื่องประเทศสยามของ นายชาลส์ บัลส์ (Translation of Some Parts of "Siamese Sketches" By Charles Buls).

² ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย 2352 - 2453 ตอนที่ 1 คำนึงคม..., หน้า 113.

³ เสรีโยโกเศศ, ฟื้นความหลัง เล่ม 1, หน้า 121. และ ปิยนาด บุนนาค และ มรรยาท กิจสุวรรณ, การวิเคราะห์ค่านิยมและบรรทัดฐานของสังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325 - 2394) : ระบบเครือญาติ การแต่งงาน และครอบครัว (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์วิจัยงบประมาณแผ่นดินของคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 81 - 97.

ระดับสูงจึงยังคงอยู่ในกลุ่มตระกูลขุนนางผู้ใหญ่อีกต่าง ๆ¹ ส่วนพวกสามัญชนนั้น ถึงแม้จะมีค่านิยมในการรับราชการเช่นกัน แต่ก็คงเป็นไปในระดับล่าง อาทิเช่น เสมียน เป็นต้น ถึงแม้ว่าในกลางรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะได้มีการปฏิรูปการศึกษาซึ่งทำให้การศึกษาได้กระจายมาสู่สามัญชนมากขึ้น² ก็ตาม แต่กว่าที่การศึกษาจะกระจายไปได้อย่างกว้างขวางและคนรุ่นใหม่ผู้ได้รับการศึกษาจะจบออกมาประกอบอาชีพได้นั้นก็ต้องอาศัยช่วงระยะเวลาหนึ่ง ยิ่งกว่านั้นการเลื่อนตำแหน่งจากชั้นผู้น้อยจนกระทั่งถึงตำแหน่งขุนนางชั้นผู้ใหญ่ก็ต้องอาศัยเวลาอีกช่วงระยะเวลาหนึ่ง ดังนั้นการที่สามัญชนจะได้ก้าวไปสู่ตำแหน่งระดับสูงจึงยังไม่เห็นได้ชัดเจนนักในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยเหตุนี้สามัญชนที่รับราชการในระยะนี้จึงยังคงมีตำแหน่งทางราชการในระดับล่างเป็นส่วนมาก นอกจากจะมีค่านิยมในการรับราชการแล้ว อาชีพที่เด่นชัดอีกประการหนึ่งของชาวไทยในกรุงเทพฯ คือ การเกษตรกรรม ชาวไทยที่อยู่ในเขตกรุงเทพฯ ชั้นใน 25 ตำบลนั้นมักเป็นชาวสวนมากกว่าชาวนา เพราะพื้นที่ในบริเวณนี้มีสภาพเอื้อต่อการทำสวนมากกว่า ที่เห็นได้ชัดคือ บริเวณฝั่งธนบุรี และฝั่งพระนคร นอกเขตคลองผดุงกรุงเกษมออกมาเป็นที่สวนแทบทั้งสิ้น³ การมีอาชีพเป็นชาว

¹ ดูตัวอย่างได้จาก ปิยนาด นิโครธา, "บทบาทของเสนาบดีแห่งตระกูลขุนนางในการปกครองประเทศสยาม ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325 - พ.ศ. 2416)". และ ปิยนาด ขุนนาค "แนวความคิดและบทบาททางการเมืองของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง ขุนนาค) ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 ถึงสมัยรัชกาลที่ 5" (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523).

² การปฏิรูปการศึกษาสำหรับสามัญชน เริ่มขึ้นเมื่อได้มีการสร้างโรงเรียนวัดมหรณพาราม ใน พ.ศ. 2427 และในปีต่อ ๆ มาก็ได้มีการตั้งโรงเรียนสำหรับสามัญชนเพิ่มขึ้นอีกเรื่อย ๆ.

³ อ้างจาก แผนที่กรุงเทพฯ ร.ศ. 115 ของกรมทำแผนที่.

ส่วนนี้ไม่เพียงแต่จะมีพวกชาวสวนแท้ ๆ เท่านั้น ยังมีขุนนางจำนวนมากที่เคียวที่มีอาชีพรองในการทำสวนผลไม้ด้วย¹ ดังนั้นจึงนับได้ว่าอาชีพรับราชการและการประกอบการเกษตรกรรมนั้นเป็นอาชีพหลักของชุมชนชาวไทยในกรุงเทพฯ

นอกจากอาชีพหลักทั้ง 2 ประการข้างต้นนี้แล้ว คนไทยส่วนที่เหลือก็มีอาชีพอื่น ๆ อีกแตกต่างกันไปบ้าง เช่น การใช้แรงงาน การรับจ้าง ค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ ตลอดจนเป็นช่างฝีมือ เป็นต้น การประกอบอาชีพในการค้าขายและเป็นช่างฝีมือผลิตสินค้าต่าง ๆ ของคนไทยนี้มีลักษณะพิเศษ คือ ผู้ที่ผลิตสินค้าชนิดเดียวกันมักจะอยู่รวมในบริเวณเดียวกันด้วย จนทำให้ชนิดของสินค้าที่ผลิตกลายเป็นชื่อของหมู่บ้านนั้น ๆ ไปโดยปริยาย เช่น บ้านมู (ทำชันลงหิน) อยู่ข้างวัดสุวรรณารามในคลองบางกอกน้อย บ้านบาตรข้างวัดสระเกศ บ้านคอกไม้ริมคลองโอบอ่างหลังวัดสระเกศ บ้านหม้อแถววัดอรุณราชวราราม และริมถนนเฟื่องนครตอนใต้ บ้านช่างทอง (ทำทองคำเปลว) ข้างวัดสุทัศน์เทพวราราม บ้านพานถมหน้าวัดศรีเทพ บ้านช่างหล่อ (หล่อพระพุทธรูป) หลังวัดระฆังโฆสิตาราม และบ้านขมิ้น (ทำผงขมิ้น) ใต้บ้านช่างหล่อ เป็นต้น² อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าคนไทยจะมีอาชีพในทางการช่าง ตลอดจนค้าขายสินค้าเหล่านี้ แต่ลักษณะการค้าของคนไทยก็เป็นไปในรูปของการค้าเล็ก ๆ น้อย ๆ หรือค้าขายอยู่กับบ้าน ไม่ได้มีการลงทุนเพื่อการค้าโดยตรง การค้าที่เป็นกิจการใหญ่ของคนไทยมีเพียง 2 - 3 แห่งเท่านั้น เช่น ห้างสิทธิภัณฑ์ ถนนเฟื่องนคร ซึ่งเป็นห้างสรรพสินค้าขายสินค้าจากยุโรปเป็นส่วนมาก ห้างสันตโกชน์ ขายจำพวกผลไม้แห้ง และยังสามารถขยายเป็นภัตตาคารในเวลาต่อมา ห้างทองหลวงสุวรรณกิจชำนานูที่วรจักร โรงพิมพ์อักษรนิติ โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ ห้างขายยาวิรัชจันทร์ และบริษัทสุวรรณกิจช่างทองที่ถนนเจริญกรุง เป็นต้น³

¹ กาญจนาคพันธ์, เมื่อวานนี้ เล่ม 3, หน้า 50.

² ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย 2352 - 2453 ตอนที่ 1 ก้านสังคม, หน้า 302 - 303.

³ Arnold Wright, "Bangkok", p. 257 - 260.

นอกจากห้างร้านเหล่านี้แล้วก็เป็นกิจการค้าขายย่อยเล็ก ๆ น้อย ๆ มิได้มีชื่อเสียงแต่อย่างใด

2. สถาปัตยกรรมเรือนที่อยู่อาศัย โครงสร้างทางสังคมและลักษณะการประกอบอาชีพของคนไทยจะมีผลต่อบ้านเรือนที่อยู่อาศัยด้วย กล่าวคือ คนไทยมักจะมีที่อยู่เป็นแบบบ้านอยู่อาศัยอย่างแท้จริง ไม่ใช่บ้านกึ่งร้านค้าเพื่อการประกอบธุรกิจกับผู้มาติดต่อ อีกทั้งลักษณะสถาปัตยกรรมเรือนที่อยู่อาศัยก็แบ่งได้เป็น 2 ประเภทตามฐานะของผู้เป็นเจ้าของด้วย เดิมทีเดียวนั้นคนไทยมีบ้านเรือนที่อยู่อาศัยในลักษณะที่เรียกว่า "เรือนไทย" แต่ในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ได้มีการรับอิทธิพลจากตะวันตกเข้ามาในหลาย ๆ ด้าน ทำให้บ้านเรือนมีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย คือ ได้เกิดมีบ้านแบบใหม่ตามแบบตะวันตกเข้ามาเพิ่มขึ้นอีกแบบหนึ่ง โดยมีลักษณะเป็นตึก 2 ชั้น ขนาดใหญ่ ก่ออิฐถือปูน หรืออาจเป็นครึ่งตึกครึ่งไม้ มีการตกแต่งแบบตะวันตก และมีบริเวณกว้างขวาง¹ อย่างไรก็ตาม บ้านประเภทนี้มักจะจำกัดอยู่เฉพาะในวงการกลุ่มชนชั้นสูงเท่านั้น และยังคงมีจำนวนไม่มากนัก บ้านแบบเรือนไทยยังคงอยู่ในความนิยมของชนชั้นสูงอยู่เช่นเดิม สำหรับบ้านของสามัญชนนั้นยังคงสภาพเป็นแบบเรือนไทยอยู่เป็นส่วนใหญ่ คือ เป็นเรือนชั้นเดียว ใต้ถุนโล่ง หลังคาจั่วสูง วัสดุก่อสร้างนั้นขึ้นอยู่กับฐานะของผู้เป็นเจ้าของ มีตั้งแต่จาก ไม้ไผ่จนถึงไม้กระดาน บ้านสามัญชนผู้มีรายได้น้อยมักจะเป็นเรือนหลังเดียว แต่ถ้าเป็นผู้ที่มีฐานะดีขึ้นก็อาจจะเป็นเรือนหมู่โดยมีลานเล่นเชื่อมตรงกลาง² ครั้นถึงปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บ้านของสามัญชนได้ปรากฏลักษณะแบบที่มีอิทธิพลตะวันตกเข้ามาผสมผสานด้วย คือ เป็นบ้านไม้ขนาดไม่ใหญ่มากนัก อาจจะเป็นชั้นเดียวใต้ถุนสูงหรือ 2 ชั้นก็ได้ หลังคามีทั้งเป็นแบบหน้าจั่วและทรงปั้นหยา อย่างไรก็ตามบ้านแบบนี้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอม-

¹ ยูสกี ทิพทัส และ มานพ พงศทัต, บ้านในกรุงเทพฯ (กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ 200 ปี, 2525), หน้า 148 และ 182.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 144.

เกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ยังคงไม่แพร่หลายเท่าใดนัก จะมีการสร้างกันมากขึ้นใน
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว¹

3. ชนบทธรรมเนียมประเพณี ในเรื่องชนบทธรรมเนียมประเพณีใน
ชุมชนชาวไทย ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะในประเด็นที่จะเกี่ยวเนื่องกับเรื่องที่จะ
ศึกษาต่อไป โดยไม่พิจารณาในรายละเอียดเท่าใดนัก ทั้งนี้เพราะถือว่าชุมชน
ชาวไทยเป็นชุมชนหลักในกรุงเทพฯ เป็นพลเมืองของประเทศซึ่งมีชนบทธรรมเนียม
ประเพณีเป็นที่รู้จักกันมานาน ดังนั้นจึงไม่ใช่สิ่งใหม่ที่ต้องศึกษาในรายละเอียด
ลักษณะชนบทธรรมเนียมของไทยตลอดจนแนวความคิดและวัฒนธรรมที่ปรากฏใน
ชีวิตประจำวันซึ่งจะเกี่ยวเนื่องในเรื่องความสัมพันธ์ คือ

ก. ความเชื่อในทางศาสนา คนไทยมีการนับถือศาสนาพุทธ
เป็นหลัก ซึ่งปรากฏมีวัดกระจายอยู่ทั่วไปในชุมชนไทย ในเขตกรุงเทพฯ 25
ตำบลนั้นก็ยังมีวัดในพุทธศาสนา 179 วัด โดยมีพระภิกษุสามเณรรวมทั้งสิ้น 4,812
รูป² วัดนี้จะเป็นศูนย์กลางทางสังคมในแทบทุกตำบล เช่น เป็นสถานศึกษา เป็น
ที่พึ่งทางจิตใจ เป็นที่พบปะสังสรรค์ เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ รวมทั้งให้
บริการทางสังคมสงเคราะห์ เช่น เป็นสถานพยาบาล เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่า
ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตายคนไทยต้องผูกพันกับสถาบันทางศาสนาคือวัดในบทบาท
ต่าง ๆ กัน³ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเห็นได้ว่าชีวิตของคนไทยเกี่ยวข้องกับศาสนา

¹ ุสดี ทิพทัส และ มานพ พงศทัต, บ้านในกรุงเทพฯ, หน้า
182 - 205.

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 น.30/9 ยอดสามะโนครวั
มณฑลกรุงเทพฯ ศก. 128.

³ ุรายละเอียดได้จาก เนตรนภิศ นาควัชระ และคนอื่น ๆ, วัดใน
กรุงเทพฯ (กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เนื่องใน
การสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ 200 ปี, 2525), หน้า 255 - 288.

ทั้งทางโลกและทางธรรม จึงทำให้ความเชื่อทางศาสนามั่นคง ไม่ว่าจะได้รับการชักจูงเผยแพร่จากศาสนาอื่นก็ไม่สำเร็จ เซอร์จอห์น เบาริง (Sir John Bowring) ได้กล่าวถึงคนไทยในสมัยนั้นว่า "พุทธศาสนาแทบจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของลักษณะนิสัยของคนไทย... การสอนของคนแปลกหน้า (มิชชันนารี) ไม่อาจเปลี่ยนลักษณะนิสัยนี้ได้ง่ายนัก"¹

ข. การเคารพนับถือผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ในที่นี้หมายถึงผู้ที่อยู่เหนือกว่าตน อาจเป็นทางค่านชาติวุฒิ คุณวุฒิ หรือวัยวุฒิ ก็ได้ ผู้น้อยจะให้ความเคารพนับถือผู้ใหญ่และไม่ทำตัวหัดเทียม สิ่งที่แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนคือการใช้คำพูด จะสังเกตได้ว่าในภาษาไทยนั้นจะมีคำสรรพนามที่แสดงถึงความแตกต่างระหว่างบุรุษที่ 1 และ 3 มากกว่าภาษาอื่น ๆ ซึ่งแสดงถึงความผูกพันในระดับที่ต่าง ๆ กันไป เช่น สามัญชนอาจเรียกขุนนางว่า ไ้เท้า หรือพระ-เคศพระคุณท่าน และแทนตนเองว่าเกล้ากระผม ซึ่งแสดงถึงความยกย่องและเคารพบนอบเป็นอันมาก คำพูดเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะการให้ความเคารพผู้ใหญ่ของชาวไทยอย่างชัดเจน ซึ่งลักษณะนี้จะมีผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยด้วยกันด้วย

4. การพักผ่อนหย่อนใจ ลักษณะการพักผ่อนหย่อนใจของคนไทยในกรุงเทพฯ นั้นมีความแตกต่างกันไปตามฐานะของบุคคลนั้น ๆ สถานที่ที่พบปะของชนชั้นสูงที่มีฐานะดี ที่มีชื่อเสียงมาก คือ สโมสรทวีปัญญา ที่สวนสราญรมย์ ซึ่งประกอบด้วยสถานที่เล่นกีฬา (เช่น สนามเทนนิส และโต๊ะบิลเลียด) ห้องอาหาร ห้องอ่านหนังสือ ห้องสมุด โรงละคร ตลอดจนมีสิ่งอำนวยความสะดวกแก่สมาชิกซึ่งมากกว่า 300 คนอย่างครบครัน นอกจากนี้สโมสรทวีปัญญายังได้ออกหนังสือรายเดือนแพร่หลายในหมู่สมาชิกเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน

¹ Sir John Bowring, The Kingdom and People of Siam (London : John W. Parker and Son West Strand, 1857), p. 336-337 อ้างถึงใน สุพรรณดี กาญจนนัฐศิริ, "บทบาทของมิชชันนารีในประเทศไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์", หน้า 55.

ควัย อย่างไรก็ตาม สมาชิกสโมสรทวิปัญญานี้มีแต่บรรดาเจ้านาย ชุนนาง ข้าราชการ เท่านั้น¹ สำหรับประชาชนโดยทั่วไปนั้นก็มีการพักผ่อนหย่อนใจได้หลายวิธีเช่นกันอาทิเช่น การชมมหรสพ ในสมัยนั้นการแสดงมหรสพที่มีชื่อเสียงมี 2 แห่ง คือ ละครรำแบบไทยของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล)² แห่งหนึ่งอยู่ที่ท่าเตียน และลิเกพระยาเพชรปาดิ³ อยู่ที่หน้าวัดราชนัคคา

¹Arnold Wright, "Bangkok", p. 253.

²เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล) เป็นข้าหลวงเดิมของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตั้งแต่ครั้งยังไม่เสวยราชสมบัติ ครั้นพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้าหมื่นสรรเพชญ์ศักดิ์มีฐานะเป็นพระราชบุตรบุญธรรม และได้เลื่อนตำแหน่งและยศขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งเป็นเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเป็น 1 ในที่ปรึกษาราชการแผ่นดินและที่ปรึกษาราชการส่วนพระองค์ คุรายละเอียดยกใน กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, การตั้งเจ้าพระยากรุงรัตนโกสินทร์ (พระนคร : คณะรัฐมนตรีจัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวงชูชาติ กำภู วันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2512, 2512), หน้า 61 - 63.

³นามจริงของพระยาเพชรปาดินี้ไม่ปรากฏแน่ชัด แต่สันนิษฐานว่าลิเกพระยาเพชรปาดิที่ประชาชนรู้จักกันดีในเวลานั้นอาจจะเป็นลิเกของพระยาเพชรปาดิ (เอี่ยม ยมภาค) ก็ได้ เพราะจากการพิจารณาการตั้งชุนนางในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น พบการแต่งตั้งพระยาเพชรปาดิเพียงครั้งเดียว จึงสันนิษฐานว่าท่านผู้นี้ อาจจะเป็นเจ้าของคณะลิเกที่รู้จักกันดีก็เป็นได้ อ้างจาก การแต่งตั้งชุนนางไทยในสมัยรัชกาลที่ 5, หน้า 183.

ริมคลองโอ่งอ่าง ทั้ง 2 แห่งนี้แสดงให้เห็นประชาชนชมในวันเสาร์-อาทิตย์โดย
เก็บค่าผ่านประตู¹ นอกจากการชมมหรสพแล้ว การพักผ่อนหย่อนใจที่ประชา-
ชนทั่วไปนิยมกันมาก คือการเล่นการพนันตามโรงหวยโรงบ่อน โรงพนันนั้นมี
อยู่แห่งเดียว แต่โรงบ่อนมีหลายแห่งซึ่งมีอยู่มากบริเวณย่านถนนเจริญกรุงตอน
ในกำแพงพระนครที่เรียกว่า "สามยอด" แต่ละบ่อนจะมีเครื่องล่อใจคนไปเที่ยว
อย่างครื้นเครง คือ มีละครให้ดูบ้าง ลิเกบ้าง งิ้วบ้าง เพลงบ้าง ตลอดทั้งวัน
ประมาณ 9 - 24 น. และมีตลาดขายของรับประทานครบตลอดเวลาค้วย² สถานที่
เหล่านี้จึงเป็นที่ชุมนุมของผู้ที่หวังมาเสีียงโชค และหาความสนุกสนานเพลิดเพลิน
อย่างคึกคักแทบจะตลอดเวลา

เมื่อพิจารณาถึงวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยแล้ว อาจกล่าวได้ว่ามี
ความเกี่ยวเนื่องกับโครงสร้างทางสังคมเป็นสำคัญ คือ บรรดาชนชั้นสูง และ
สามัญชนนั้นมีแนวการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันอย่างค่อนข้างเห็นได้ชัด อาทิเช่น
ตำแหน่งหน้าที่ทางการงาน บริเวณที่ตั้งและสภาพของบ้านเรือน ขนบธรรมเนียม
ประเพณี และตลอดถึงการพักผ่อนหย่อนใจ ลักษณะการใช้ชีวิตประจำวันที่แตกต่างกัน
นี้จะมีผลสำคัญต่อความสัมพันธ์ในระหว่างชุมชนชาวไทยด้วย

ความสัมพันธ์ภายในชุมชนชาวไทย

จากลักษณะของโครงสร้างของสังคมชาวไทย ตลอดจนวิถีการดำเนิน
ชีวิตข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่ามีความแตกต่างกันในระหว่างชนชั้นสูงและสามัญชน
มาก เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วการที่ชนชั้นสูงและสามัญชนจะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดเป็น
อันหนึ่งอันเดียวกันนั้นย่อมเป็นไปได้ยาก ดังนั้นความสัมพันธ์ในชุมชนชาวไทยจึง
ปรากฏออกมาในลักษณะที่เป็นความสัมพันธ์กันในกลุ่มคนแต่ละระดับมากกว่า คือ

¹ พลตรี พระยาอานภาพไตรภพ, พระมหานครกรุงเทพฯ ในความทรงจำ
ของคนอายุเจ็ดสิบ, หน้า 158.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 149.

1. ความสัมพันธ์ในชุมชนชั้นสูง ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นสูงด้วยกันนี้มีพื้นฐานมาจากการมีลักษณะร่วมกันหลายประการ กล่าวคือ การมีตำแหน่งหน้าที่ราชการในระดับใกล้เคียงกันก็มีความจำเป็นต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันในการทำงาน การมีบ้านเรือนที่อยู่อาศัยอยู่ในละแวกเดียวกันก็ก่อให้เกิดความสนิทสนมทางค่านิยมค่านิยมที่เพิ่มมากขึ้นอีกด้วย เมื่อว่างเว้นจากการงานก็มีสถานที่พักผ่อนหย่อนใจที่เป็นที่พบปะของคนในระดับเดียวกัน ตัวอย่างเช่นสโมสรทวิปัญญาที่ไค้กล่าวไปแล้ว หรือตามภัตตาคารห้างร้านที่ชนชั้นสูงนิยมกัน¹ เป็นต้น แม้กระทั่งในการสมรส ปรากฏว่าบรรดาผู้ที่อยู่ในตระกูลขุนนางและเจ้านายมักจะมีการสมรสในระหว่างผู้ที่อยู่ในแวดวงเดียวกัน² ลักษณะความสัมพันธ์กันเหล่านี้แสดงให้เห็นได้ว่าบรรดาชนชั้นสูงในกรุงเทพฯ มีความสัมพันธ์กันทั้งในด้านการทำงานและด้านส่วนตัวประกอบกัน

2. ความสัมพันธ์ในหมู่สามัญชน บรรดาสามัญชนในกรุงเทพฯ นั้น จะมีความสัมพันธ์กันในหมู่พวกของตนตามถิ่นฐานบ้านเรือนที่อยู่ใกล้เคียงกัน ลักษณะบ้านเรือนที่อยู่อาศัยของพวกเขาสามัญชนนี้เชื่อก่อการมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกันมากกว่าชนชั้นสูง เพราะบ้านมักจะมีขนาดเล็กและอยู่ค่อนข้างจะติดกัน บางแห่งอาจจะเป็นห้องแถวก็ได้ เช่นแถบถนนแพรงนรา เป็นต้น การมีความใกล้ชิดกันนี้จึงก่อให้เกิดการรวมตัวกันในระดับชาวบ้านเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันได้โดยง่าย จึงพบว่าในชุมชนชาวไทยระดับสามัญชนนี้จะปรากฏมีศาลาโรงธรรมหรือศาลากลางย่าน เพื่อเป็นที่สำหรับคนในละแวกบ้านย่านนั้นได้ใช้เป็นที่พักอาศัยเลี้ยงพระ เป็นที่ตั้งศพบำเพ็ญกุศลสำหรับผู้มีบ้านคับแคบ รวมทั้งเป็นสถานที่สอนหนังสือไปค่าย ศาลานี้จึงเท่ากับเป็นสโมสรของชาวบ้านในบริเวณ

¹ กายจนาคพันธ์, กรุงเทพฯ เมื่อ 70 ปีก่อน, หน้า 54 - 55.

² ดูตัวอย่างได้จากลำดับตระกูลต่าง ๆ ใน ม.ร.ว.อकिन รพีพัฒน์, สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ : พ.ศ. 2325 - 2416, หน้า 436 - 481

และปิยนาด บุณาค และ มารยาท กิจสุวรรณ, การวิเคราะห์ค่านิยมและบรรทัดฐานของสังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ..., หน้า 42.

ใกล้เคียงนั่นเอง ศาลาโรงธรรมหรือศาลากลางย่านในกรุงเทพฯ นั้นมีหลายแห่งตามแหล่งชุมชน เช่นที่ถนนเฟื่องนคร 4 แห่ง ที่ถนนบำรุงเมือง ที่ถนนเจริญกรุง-ตอนในกำแพงพระนคร และที่ถนนพาหุรัด¹ เป็นต้น

สำหรับบรรดาชนชั้นสูงและสามัญชนนั้น ก็ปรากฏว่ามีความสัมพันธ์ต่อกันคล้ายเช่นกัน แต่ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ต่างจาก 2 ลักษณะแรก กล่าวคือ เป็นไปในลักษณะผู้ใหญ่มากกับผู้ย่อย อาจจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา เพราะความเกี่ยวพันระหว่างชนชั้นสูงและสามัญชนมักจะเป็นไปในลักษณะนายและลูกน้องในการทำราชการ หรือมุลนายและไพร่ หรือนายทาสและทาสก็ได้ตามฐานะของแต่ละฝ่าย อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ที่มีต่อกันจะเป็นความสัมพันธ์ที่เนื่องมาจากหน้าที่การงานเป็นสำคัญ โดยฝ่ายหนึ่งมีฐานะและอำนาจเหนืออีกฝ่ายหนึ่ง ผู้ที่เหนือกว่ามีหน้าที่ต้องปกครองบังคับบัญชาหรือช่วยเหลือให้ความคุ้มครองผู้ผู้อยู่ในความดูแลของตน ส่วนผู้น้อยนั้นก็ต้องการตอบแทนในรูปของการให้ความจงรักภักดีหรือให้แรงงานแทนายของตน² รวมทั้งต้องแสดงออกซึ่งความอ่อนน้อมถ่อมตนซึ่งถือเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีของคนไทยอย่างหนึ่งคงที่ได้กล่าวมาแล้ว คนไทยจึงให้ความเคารพนับถือผู้ที่เป็นชนชั้นสูงโดยไม่จำกัดว่าต้องเป็นนายของตนโดยตรง

จากลักษณะความสัมพันธ์ภายในชุมชนชาวไทยนี้จะเห็นได้ว่าเป็นการแยกความสัมพันธ์ของคนในระดับเดียวกันเป็นสำคัญโดยมีฐานะทางสังคมเป็นตัวกำหนดพวกชนชั้นสูงก็คบหาสมาคมและมีความสัมพันธ์กันในลักษณะหนึ่ง สามัญชนก็มีความสัมพันธ์กันในอีกลักษณะหนึ่ง โดยมีกิจกรรมที่ต่างกันออกไป อย่างไรก็ตามคนทั้ง 2 กลุ่มนี้ก็มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันคล้ายเช่นกัน แต่เป็นไปในลักษณะของผู้ใหญ่มากกับผู้ย่อยซึ่งอยู่คนละฐานะ และจะเป็นไปในเรื่องของหน้าที่การงานเป็นส่วนใหญ่

¹ ส.พลายน้อย, "ศาลากลางย่าน", บางกอก, หน้า 62 - 64.

² ม.ร.ว.อศิน รัตพันธ์, สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ : พ.ศ. 2325 - 2416, หน้า 173 - 174.

ชุมชนชาวจีน

ก่อนที่จะได้ศึกษาถึงรายละเอียดเกี่ยวกับชาวจีนในกรุงเทพฯ นี้ จำเป็นต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับ "คนจีน" ที่ต้องการศึกษาก่อนเป็นประการแรก จากประเด็นเรื่องระยะเวลาการเดินทางเข้ามาในกรุงเทพฯ ของชาวจีนในบทที่ 1 นั้น จะเห็นว่าชาวจีนอยู่ร่วมกับชาวไทยในกรุงเทพฯ มาเป็นเวลานานแล้ว การอยู่ร่วมกันระหว่างชาวไทยและชาวจีนไปนาน ๆ นั้นในที่สุดภายใน 3 ชั่วอายุคนชาวจีนก็ได้กลายเป็นคนไทยไป¹ บางก็กลายเป็นขุนนางไปก็มี ฉะนั้นในการศึกษานี้จะเน้นเฉพาะ "คนจีน" ในลักษณะที่เป็นจีนที่เพิ่งอพยพเข้ามาระลอกใหญ่ภายหลังจากที่เศรษฐกิจภายในเมืองไทยมีการเปลี่ยนแปลง คือภายหลังจากทำสนธิสัญญาเบาริงใน พ.ศ. 2398 เป็นสำคัญ โดยจะมีลักษณะที่แสดงให้เห็นว่ายังคงเป็นจีนอยู่คือมีการแต่งกายแบบจีนและยังคงไว้ผมเปีย ไม่ได้อยู่ในระบบไพร่ แต่เสียเงินให้ทางการโดยมีหลักฐาน คือการผูกปิ่นที่ข้อมือ²

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ท.6.2/2 ควณกรมมังคมนตรี "บรรพตกับเรื่องจีน" ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ วันที่ 6 กันยายน ร.ศ. 129.

² การผูกปิ่นข้อมือจีน คือ การจับเก็บเงินค่าแรงแทนการเกณฑ์แรงงานจากคนจีน ซึ่งเท่ากับเป็นการเก็บภาษีชนิดหนึ่ง เมื่อจีนคนใดเสียเงินตามอัตราที่กำหนดแล้ว เจ้าพนักงานจะใช้เชือกผูกที่ข้อมือซ้าย และใช้ครั่งกดติดที่ข้อมือขวาของทางราชการ แสดงว่าผู้นั้นเป็นผู้จ่ายเงินค่าแรงแล้ว การผูกปิ่นข้อมือจีนนี้ เหมือนกับการเสียเงินแทนการเกณฑ์แรงงานของบรรดาชาวไทยที่อยู่ในระบบไพร่ และไม่ต้องการเข้าไปทําราชการ.

แสดงความเป็นผู้เสียเงินแก่ทางการแล้ว¹ ฉะนั้นชาวจีนที่ต้องการศึกษาจึงถือหลักเกณฑ์ทางวัฒนธรรมเป็นเกณฑ์ในการพิจารณา

โครงสร้างของสังคม

คงได้กล่าวมาแล้วว่าชาวจีนที่อพยพออกจากเมืองจีนนั้นส่วนมากแล้วมาจากจีนตอนใต้ โดยแบ่งตามบริเวณแหล่งอพยพและภาษาพูดได้เป็น 5 พวกใหญ่ คือ แค้ว ฮกเกี้ยน กวางตุ้ง ไทหล่า และแคะ โครงสร้างทางสังคมของคนจีนในกรุงเทพฯ นี้ก็ประกอบด้วยจีนทั้ง 5 กลุ่มนี้เป็นสำคัญ โดยในชุมชนชาวจีนนั้นสามารถแบ่งฐานะในสังคมได้ 3 ระดับใหญ่ ๆ² คือ

1. ชาวจีนระดับสูง พวกนี้เป็นพวกที่มีฐานะทางสังคมสูงสุดในหมู่ชาวจีนด้วยกัน เนื่องจากเป็นผู้ที่มีความมั่งคั่งที่สุด ที่สำคัญคือบรรดาเจ้าภานายอกร ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับสิทธิพิเศษบางประการในการผูกขาดทางเศรษฐกิจ

---

¹ ศรศักร ชูสวัสดิ์, "ผูกปี้ : การจัดเก็บเงินค่าแรงแทนการเกณฑ์แรงงานจากคนจีนในสมัยรัตนโกสินทร์" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), หน้า 46.

² William G. Skinner, Chinese Society in Thailand, p. 135.

ของไทย¹ รองลงมาคือพวกเจ้าของโรงสี โรงเลื่อย และพวกคอมโปรโคร์ ที่เป็นนายหน้าติดต่อกับการค้ากับเรือสินค้าของชาวตะวันตก หรืออาจเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า จุ้นจู้ บรรดาคนเหล่านี้เป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อทั้งสังคมชาวจีนและทางการไทยด้วย เพราะเป็นผู้กุมอำนาจทางเศรษฐกิจไว้ คนจีนในระดับสูงนี้มักจะเรียกกันว่า "เจ้าสัว" หรือ "เจ้สัว" ในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น คนจีนในระดับสูงที่มีชื่อเสียงในกรุงเทพฯ คือ เจ้สัวพัก ซึ่งต่อมาได้เป็นพระยาโชฎีกกราชเศรษฐี (พัก โชติกเสถียร) จีนชื่อ เจ้สัวเล่าแซ เจ้สัวเกงซิว เจ้สัวโป๋ หลวงบานกิม เจ้สัวเกงซิว จุ้นจู้เกา หลวงพิไชยวารี (หนู) คนจีนเหล่านี้มีนิवासถานอยู่ที่ชุมชนชาวจีนฝั่งธนบุรีแถบคลองสานและบางลำภูกลาง ส่วนทางฝั่งพระนครโคกแก เจ้สัวยิ้ม อากรกั เจ้สัวจู้ เจ้สัวเถียน ซึ่งต่อมาเป็นพระยาโชฎีกกราชเศรษฐี (เถียน โชติกเสถียร) เจ้สัวสอน อากรขอ เจ้สัวเนียม

รัฐบาลไทยได้ให้ชาวจีนเป็นผู้ทำการผูกขาดการเก็บภาษีอากรมาตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว ทั้งนี้เนื่องจากวิธีการนี้เคยใช้ในประเทศจีนมาก่อน จึงเป็นที่คุ้นเคยต่อชาวจีน ประกอบกับชาวจีนมีอิสระมากกว่าชาวไทยโดยสามารถเดินทางไปติดต่อกับการเก็บภาษีอากรได้ทั่วราชอาณาจักรอย่างทั่วถึง ขณะที่ชาวไทยไม่มีเวลาพอ เพราะมีระบบการเข้าเวรทำราชการตามระบบไพร่รวมทั้งชาวไทยส่วนใหญ่มีฐานะยากจน ดังนั้นชาวจีนจึงมีข้อได้เปรียบเป็นอย่างมากในการผูกขาดการเก็บภาษีอากร คนเหล่านี้มักจะทำการค้าหรือการผลิตควบคู่ไปกับการเก็บภาษีอากรด้วย โดยมักจะทำกิจการที่เกี่ยวข้องกับภาษีอากรที่ตนจัดเก็บ อย่างไรก็ตามกิจการของคนเหล่านี้ไม่จำเป็นต้องเสียอากรเหมือนคนทั่วไป พวกนี้จึงมีฐานะมั่งคั่งและมีอิทธิพลเหนือพ่อค้าอื่น ในที่สุดจึงนำไปสู่การเป็นพ่อค้าผูกขาดอีกฐานะหนึ่งด้วย การผูกขาดการเก็บภาษีอากรนี้รุ่งเรืองมากในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและยกเลิกไปในใน พ.ศ. 2462

ดูรายละเอียดได้จาก ฐาคา ประภาพันธ์, "ระบบเจ้าภาษีนายอากรสมัยกรุงเพชวายุคต้น" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาเศรษฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519).

เจ้าสัวโต และ อากรชุย¹ เป็นต้น คนจีนในระคับสูงนี้เป็นผู้ที่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนนางเป็นจำนวนมาก โดยในกลุ่มผู้น่าจะได้รับ การแต่งตั้งให้เป็นขุนนางในระคับ "พระยา" ส่วนพวกชาวจีนในระคับรอง ๆ ก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นขุนนางที่มียศลดหลั่นกันลงมา² ซึ่งมักจะยุติที่ระคับ "ขุน" เป็นที่สุด³ บรรดาชาวจีนที่เป็นขุนนางนี้มีความแตกต่างไปจากขุนนาง โดยทั่วไปตรงที่ส่วนมากแล้วขุนนางจีนจะสังกัดกรมท่าซ้าย ซึ่งมีหน้าที่เกี่ยว- ข้องกับการปกครองดูแลชาวจีนโดยตรง ขุนนางจีนบางคนยังคงความเป็นจีน ไว้อย่างเห็นได้ชัดเจนโดยที่ถึงแม้ว่าจะแต่งกายภูมิจานุ่งผ้าสวมเสื้อราชปะแตน แต่ยังคงไว้เป็ยอยู่และพันไว้บนศีรษะโดยไม่ได้สวมหมวก ขุนนางจีนบางตำแหน่ง จะมีคำว่า "จีน" ประกอบราชทินนามด้วย⁴ นอกจากจะเป็นขุนนางในกรม ท่าซ้ายแล้วการเป็นขุนนางของชาวจีนยังพบได้ในลักษณะของการเป็นเจ้าภาชี นายอกรและได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ในระคับ "ขุน" เป็นส่วนมาก โดย มีศักดินาตั้งแต่ 400 ขึ้นไป⁵ ถึงแม้ว่าชาวจีนที่มั่งคั่งและมีอำนาจจะ

¹ D.B. Bradley, Bangkok Calendar (Bangkok : American Missionary Association, 1870), p. 64.

² William G. Skinner, Leadership and Power in the Chinese Community of Thailand, p. 8.

³ พิจารณาจากรายละเอียดการตั้งขุนนางในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว ขุนนางจีนจะพบได้ถึงระคับ "ขุน" จึงสันนิษฐานว่าขุนนางจีนน่าจะยุติลงในระคับนี้ ดูรายละเอียดใน กองหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (ผู้รวบรวม), การแต่งตั้งขุนนางไทยในสมัยรัชกาลที่ 5.

⁴ เสฐียรโกเศศ, ฟื้นความหลัง เล่ม 1, หน้า 123.

⁵ สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาคำวรางราชานุภาพ และ พระยาราชเสนา, เทศาภิบาล (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2498), หน้า 51 -

ได้รับการแต่งตั้งเป็นขุนนางก็ตาม แต่ไม่มีผู้ใดได้รับการแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้า
 ชาวจีนจากทางการโดยเด็ดขาดเพียงคนเดียว ทั้งนี้เนื่องจากชาวจีนในกรุงเทพฯ
 นั้นแบ่งเป็น 5 กลุ่มย่อย ๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว ดังนั้นจึงไม่สามารถเลือกหัวหน้า
 ที่แท้จริงได้เพราะต่างฝ่ายต่างก็มีการแข่งขันอำนาจกัน¹

2. ชาวจีนระดับกลาง ชาวจีนในระดับนี้ได้แก่พวกพ่อค้าทั่ว ๆ
 ไปที่ไม่ได้ทำกิจการใหญ่มากนัก นอกจากนี้ยังได้แก่พวกช่างฝีมือ พนักงานฝึกหัด
 ในห้างร้าน ลูกจ้างของเจ้าภีษณายากรที่ทำหน้าที่เก็บภาษีต่าง ๆ และเสมียน
 ในกิจการห้างร้านของชาวตะวันตก เป็นต้น พวกนี้ถึงแม้ว่าจะมีทุนทรัพย์น้อยกว่า
 กลุ่มแรก แต่ก็ยังพอมีความรู้ความสามารถในกิจการอาชีพที่เป็นหลักฐานได้
 และเมื่อมีความชำนาญก็อาจจะเปลี่ยนสถานะจากลูกจ้างมาเป็นเจ้าของกิจการ
 ได้ในที่สุด²

3. ชาวจีนระดับล่าง คนกลุ่มนี้เป็นผู้ที่ใช้แรงงานเป็นสำคัญ ไม่
 ต้องมีความรู้เท่าใดนัก ได้แก่พ่อค้าหาบเร่ นักแสดง คนลากรถ กรรมกรตาม
 โรงเลื่อยโรงสีและอยู่เรือ เป็นต้น คนเหล่านี้เข้ามาในกรุงเทพฯ เพื่อขาย
 แรงงานแลกเงินเป็นสำคัญ จุดประสงค์ดั้งเดิมที่เข้มาที่นี่มิได้มีความต้องการ
 ที่จะตั้งหลักแหล่งอยู่ตลอดไป เพียงเพื่อต้องการรวบรวมเงินทองชั่วระยะหนึ่ง
 เท่านั้น³

จากการแบ่งระดับชาวจีนในกรุงเทพฯ นั้นจะเห็นได้ว่ามีเกณฑ์ทาง
 เศรษฐกิจเป็นสำคัญ ถ้าผู้ใดสามารถสร้างตัวจนกระทั่งมีกิจการที่มั่นคงและมั่นคง

¹ William G. Skinner, Leadership and Power in the Chinese Community of Thailand, p. 8.

² William G. Skinner, Chinese Society in Thailand, p. 135.

³ Ibid.

ได้เท่าไรก็เท่ากับเป็นผู้ที่มีฐานะสูงในสังคม การที่ยึดถือเศรษฐกิจเป็นเกณฑ์ในการวัดฐานะของคนจีนนั้น เป็นเพราะว่าคนจีนที่เดินทางเข้ามาในกรุงเทพฯ ค่อยเหตุผลคงที่กล่าวไว้แล้วในบทที่ 1 เป็นผู้ที่มีฐานะเดิมเมื่อครั้งอยู่ในเมืองจีนใกล้เคียงกัน คือเป็นพวกที่ยากจน ค่อยการศึกษา ต้องการแสวงหาความร่ำรวยเป็นสิ่งสำคัญ ดังนั้นคนเหล่านี้จึงแทบจะไม่มีพวกจีนในระดับผู้ดี หรือผู้ที่มีการศึกษา¹ เมื่อเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ ที่พวกเขาต้องการเข้ามาแสวงหาความร่ำรวยแล้ว ผู้ที่บรรลุดังจุดประสงค์ที่ต้องการก็ได้รับยกย่องว่าเป็นผู้ที่มีฐานะสูงในสังคม

เนื่องจากเกณฑ์ในการแบ่งระดับคนจีนในกรุงเทพฯ ยึดถือฐานะทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งสำคัญ จึงทำให้การเลื่อนชั้นทางสังคม ในหมู่ชาวจีนเป็นไปได้ง่าย ไม่ได้เป็นเรื่องที่ลำบากและเคร่งครัดตายตัวเท่ากับชาวไทย เพราะไม่มีหลักเกณฑ์ในทางการเมืองและสังคมมาเป็นเครื่องบังคับ ถ้าผู้ใดสามารถประกอบกิจการจนถึงขั้นร่ำรวยได้ก็จะมีฐานะสูงขึ้น² ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าในช่วงที่ชาวจีนได้เริ่มมีการตั้งหลักแหล่งอย่างมั่นคงแล้ว จนกระทั่งสิ้นสุดระยะเวลาที่ชาวจีนมีความรุ่งเรืองมากในกรุงเทพฯ คือ ระหว่างประมาณ พ.ศ. 2420 - 2453 ชาวจีนมีการเลื่อนชั้นทางสังคมอย่างเห็นได้ชัดมาก โดยในตอนแรกชาวจีนจะเข้ามาในลักษณะที่เรียกว่า "เสือผืนหมอนใบ" เท่านั้น เมื่อได้รับความช่วยเหลือจากพวกญาติ หรือคนที่มาจากท้องถิ่นเดียวกัน ก็จะได้เข้าทำงานตามที่ตนถนัด ถ้าโชคดียังอาจจะได้ทำงานเป็นลูกจ้างในบริษัท ห้างร้านต่าง ๆ แต่ถ้ามีความอดทนแข็งแรงก็อาจจะเป็นกุลิไซ้แรงงาน หรือประกอบอาชีพที่ไม่ต้องลงทุนอะไรมากนัก เช่น พอค้าหยาบเร็ว เป็นต้น จากพอค้าหยาบเร็วก็สามารถสะสมเงินทองขยายกิจการเป็นตั้งแผงลอยค้าขายได้ พวก

¹ Kenneth Perry Landon, The Chinese in Thailand (New York : Russell & Russell, 1973), p. 203.

² ประเสริฐ โอสถาพันธ์ และ นรา รัตนรุจ, "ชาวจีนในเมืองไทย", หน้า 33.

ลูกจ้างตามบริษัทห้างร้านก็สามารถก้าวต่อไปถึงขั้นเป็นเจ้าของกิจการเอง พวกकुสิผู้ไ้แรงงานก็อาจจะเลื่อนขึ้นเป็นหัวหน้างาน หรือ ตั้งโรงสีโรงเลื่อย ขนาดเล็กที่ไ้แรงงานคนเป็นของตนเอง¹ เป็นต้น เมื่อสามารถสะสมทุนได้ ก็ขยายกิจการต่อไปเรื่อย ๆ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในการเลื่อนชั้นทางสังคม ของชาวจีนในกรุงเทพฯ คือนายห้างกิมเซ่งหลี ผู้ซึ่งเดินทางเข้ามาในกรุงเทพฯ ประมาณช่วงทศวรรษที่ 2410 ในครั้งแรกได้เข้ามาเป็นकुสิผู้ไ้แรงงาน ต่อ มาได้ดำเนินกิจการจัดเรือสำปั้นข้ามฟากแม่น้ำซึ่งสามารถเก็บเงินได้เดือนละ 3 บาท เมื่อมีเงินมากพอสมควรก็ตั้งตนเป็นนายทุนเงินกู เมื่อสะสมทุนได้มาก ขึ้นก็ตั้งกิจการส่งสินค้าออกนอกประเทศ แต่ยังเป็นธุรกิจที่ไม่ใหญ่โตเท่าใดนัก ต่อมาก็ขยายกิจการไปเรื่อย ๆ จนในที่สุดภายในช่วงระยะเวลา 30 ปี ก็ สามารถเป็นเจ้าของโรงสี 5 แห่ง โรงเลื่อยและอู่ต่อเรืออย่างละ 1 แห่ง² ตัวอย่างการสร้างฐานะของนายห้างกิมเซ่งหลีจากการที่ไม่มีทรัพย์สินมรดกติดตัว มาเท่าใดนัก จนกระทั่งสามารถดำเนินกิจการขนาดใหญ่มีชื่อติดอันดับพ่อค้าที่ ร่ำรวย และมีความสำคัญในกรุงเทพฯ นี้แสดงให้เห็นถึงการเลื่อนฐานะทาง สังคมของชาวจีนได้อย่างชัดเจนกรณีหนึ่ง

มีข้อน่าสนใจประการหนึ่ง คือ ในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ชาวจีน ที่เข้ามาในกรุงเทพฯ จะเป็นผู้ขายแทบทั้งสินคั้งที่เซอร์ จอห์น เบาริง (Sir John Bowring) ได้ให้ข้อสังเกตไว้ว่า บรรดาชาวจีนที่อพยพเข้ามาใน หน้านั้นแทบทั้งหมดเป็นผู้ขาย บรรดาหญิงจีนที่จะอพยพออกนอกประเทศนั้นมี

¹ William G. Skinner, Chinese Society in Thailand, p. 136 - 137.

² Ibid, p. 137 และ Norman Maxwell, "Imports, Exports, and Shipping", Twentieth Century Impressions of Siam, p. 161.

น้อยมาก¹ วิลเลียม จี. สกินเนอร์ (William G. Skinner) ได้ให้คำอธิบายว่า ทั้งนี้เนื่องจากก่อนปี พ.ศ. 2436 นั้น ทางกรังจีนไม่อนุญาตให้หญิงจีนเดินทางติดตามสามีออกนอกประเทศ ค่ายเกรงว่าจะเป็นการทำให้ผู้ที่อพยพออกมาทั้งครอบครัวนั้นไม่กลับไปยังเมืองจีนอีก เพราะไม่มีสิ่งผูกพันใดเหลืออยู่ เหตุผลที่ทางกรังจีนยินยอมอนุญาตให้ชาวจีนเดินทางออกนอกประเทศนั้น เพียงเพื่อต้องการให้มาแสวงหาผลประโยชน์และความร่ำรวย เพื่อนำกลับไปดูแลครอบครัวที่อยู่ทางเมืองจีน การที่ไม่อนุญาตให้ครอบครัวเดินทางออกมานี้เท่ากับเป็นการ "ประกัน" ว่าชาวจีนที่เดินทางออกนอกประเทศจะต้องกลับไปยังเมืองจีนอีกครั้งหนึ่งพร้อมด้วยผลประโยชน์ที่ตนแสวงหามาได้ หญิงจีนที่จะเดินทางเข้ามาในกรุงเทพฯ นั้นมีเพียงประเภทเดียวที่เห็นได้ชัด คือบรรดาหญิงที่ถูกขายให้เป็นโสเภณีเนื่องจากความยากจนทางครอบครัว อย่างไรก็ตามหญิงจีนเริ่มอพยพเข้ามามากขึ้นในภายหลัง พ.ศ. 2436 โดยปรากฏว่าบรรดาฮวงซุ้ยของชาวจีนในกรุงเทพฯ ในช่วงปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น 3% เป็นศพผู้หญิง แสดงว่ามีหญิงจีนเริ่มเข้ามาเพิ่มขึ้นกว่าเดิม แต่อาจกล่าวได้ว่าในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น หญิงจีนที่เข้ามาในกรุงเทพฯ มีจำนวนน้อยมากจนไม่อาจจะนับพหุบาทสำคัญในสังคมชาวจีนได้² หญิงจีนจะเดินทางเข้ามาในจำนวนได้สัดส่วนกับชายจีนก็ต่อเมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 แล้ว³

¹Sir John Bowring, The Kingdom and People of Siam, Vol. 1 (London : Oxford University Press, 1969), p. 85.

²William G. Skinner, Chinese Society in Thailand, p. 126.

³Victor Purcell, The Chinese in Southeast Asia (London : Oxford University Press, 1951), p. 108.

สำหรับจำนวนชาวจีนในกรุงเทพฯ นั้นไม่สามารถจะระบุจำนวนอย่างแน่นอนลงไปได้เพราะเท่าที่มีการสำรวจสำมะโนครัวใน ร.ศ. 128 (พ.ศ. 2452) นั้น มีตัวเลขจำนวนชาวจีนที่ไม่น่าจะตรงตามความจริง โดยในการสำรวจสำมะโนครัวครั้งนี้ได้ระบุจำนวนชาวจีนแยกตามถิ่นฐานและภาษาพูดดังนี้คือ

ตารางแสดงจำนวนชาวจีนในกรุงเทพฯ ร.ศ. 128

เชื้อสาย	จำนวน		รวม
	ชาย	หญิง	
แต้จิ๋ว	78,091	8,207	86,298
ฮกเกี้ยน	19,823	2,367	22,190
กวางตุ้ง	25,978	4,151	30,129
ไหหลำ	12,165	903	13,068
แคะ	9,411	1,409	10,820

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 น.30/9 ยอดสำมะโนครัว มณฑลกรุงเทพฯ ศก. 128.

การที่เชื่อว่าตัวเลขจำนวนชาวจีนในการสำรวจสำมะโนครัวครั้งนี้ ไม่น่าจะตรงกับความเป็นจริงนั้น พิจารณาได้จากจำนวนผู้หญิงจีน ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าจำนวนหญิงจีนที่เดินทางเข้ามาในกรุงเทพฯ ในระยะก่อนหน้าสงครามโลกครั้งที่ 1 นั้นมีน้อยมาก ดังนั้นพวกชาวจีนที่เดินทางเข้ามาจึงได้มีการแต่งงานกับหญิงไทยแทบทั้งสิ้น เมื่อมีบุตรจึงมีลักษณะผสมระหว่างไทยและจีนซึ่งยากแก่การแยกออกจากกันได้ ดังนั้นการสำรวจสำมะโนครัวในคราวนี้ซึ่งอยู่ในช่วงแรก ๆ และเป็น การสำรวจอย่างไม่มีระบบเพียงพอจึงอาจจะมีข้อผิดพลาดได้ คือ ไม่ได้สำรวจเฉพาะชาวจีนแท้ ๆ แต่นับรวมหญิงไทยที่เป็นภรรยาอีกทั้งบุตรที่เป็นลูกผสมเข้าไปด้วย ถ้าพิจารณาเฉพาะชาวจีนแท้ ๆ ที่อพยพมาจากประเทศจีนโดยตรงแล้วในกรุงเทพฯ คงมีจำนวนชาวจีนน้อยกว่าตัวเลขที่ปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก มีหลักฐานที่น่าเชื่อถือได้ถึงจำนวนชาวจีนในกรุงเทพฯ คือ ในจดหมายกราบบังคมทูลของพระเจ้าอนงยาเซอ กรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาลนั้น ได้ทรงกล่าวถึงจำนวนชาวจีนไว้ว่า

ข้าพระพุทธเจ้าขอถวายจำนวนจีนคงพระนครในบัดนี้ซึ่งเป็นผู้ถูกบีบบังคับจีน เจ้าพนักงานกรมสรรพากรในสำรวจเก็บอยู่สอบไคจนวันที่ 14 ธันวาคม ควยการผูกปีจีนปีนี้นับว่ากระทำการควยความกวดขัน ตรวจผูกไคสะควกคึกว่าทุกคราว แลผูกไคมากที่หลบซ่อนหรือไคยกเวนไม่ไคผูกอยู่ไคยนอยสวนัก ก็มีจำนวนเพียง 57,348 คนเท่านั้น²

ดังนั้นตัวเลขนี้จึงน่าจะใกล้เคียงความเป็นจริงกว่าสำมะโนครัว
ร.ศ. 128 อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะเป็นหลักฐานใด ต่างก็ระบุไว้ว่าในบรรดา

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ต.6.2/2 คำกราบบังคมทูล "บรรพทีกลับเรื่องจีน" ของพระเจ้าอนงยาเซอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ วันที่ 6 กันยายน ร.ศ. 129.

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 น.33/63 จดหมายกราบบังคมทูลของพระเจ้าอนงยาเซอ กรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ วันที่ 30 ธันวาคม ร.ศ. 122.

จนเหล่านี้เป็นพวกที่ แ่จิว มากที่สุด¹

วิถีการดำเนินชีวิต

1. การประกอบอาชีพ ชาวจีนทั้ง 5 กลุ่มในกรุงเทพฯ นั้นต่างก็มีอาชีพที่แตกต่างกันไปตามพื้นฐานความถนัดดั้งเดิมของตน ดังนั้นจึงจะได้แยกพิจารณาไปที่ละพวก คือ

แ่จิว เนื่องจากพวกนี้มีจำนวนมากที่สุด ดังนั้นจึงมีอาชีพต่าง ๆ กันไปตามแต่ความสามารถและความสำเร็จในกิจการของตน อาชีพของจีนแ่จิวมีตั้งแต่กิจการใหญ่ ๆ ของชาวจีนในระดับสูงที่ประสบความสำเร็จในการเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ลงไปจนถึงกิจการของชาวจีนระดับล่างสุด อาชีพของชาวจีนแ่จิวในระดับสูงได้แก่ เจ้าภานายอากกร เจ้าของโรงเลื่อย โรงสี พ่อค้าที่คุมการค้าสำคัญอันมีผลกำไรอย่างสูง อาทิเช่น การค้าข้าวและสินค้าพื้นเมืองอื่น ๆ ส่งเข้าสินค้าจำพวกผ้า รวมทั้งควบคุมกิจการโรงรับจำนำ เป็นต้น ส่วนบรรดาชาวจีนแ่จิวในระดับล่างนั้นก็เป็นผู้ใช้แรงงาน เช่น ลูกจ้างในอุเรือ กู้ยืมคุดคลอง และสร้างทางรถไฟ² เป็นต้น อย่างไรก็ตาม นับว่าชาวจีนแ่จิวนี้มีบทบาทมากที่สุดในชุมชนชาวจีนในกรุงเทพฯ ทั้งนี้เนื่องจาก กิจการใหญ่ ๆ ที่มีความสำคัญนั้นตกอยู่ในอิทธิพลของจีนแ่จิวแทบทั้งสิ้น³

ฮกเกี้ยน ส่วนใหญ่แล้วพวกนี้มีอาชีพคล้ายคลึงกับพวกแ่จิว คือเป็นพ่อค้าใหญ่ควบคุมการค้าโดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจการการค้าใบชา ส่วนในระดับ

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 น.8.7/31 คำแปลประกาศของ สโมสรชาวชิชาวเถา และ William G. Skinner, Chinese Society in Thailand, p. 83.

² William G. Skinner, Chinese Society in Thailand, p. 136.

³ Samuel J. Smith, "The Chinese", Siam Repository 2 (1870) : 505 - 507.

ล่านั้นก็เป็นพวกกรรมกรผู้ใช้แรงงานรับจ้างทั่ว ๆ ไป¹

กวางตุ้ง ถึงแม้ว่าชาวจีนในกลุ่มนี้จะมีจำนวนไม่มากนัก แต่ก็มีกิจการอยู่ในระดับมั่งคั่ง² อาชีพของพวกกวางตุ้งนอกจากจะเป็นเจ้าของโรงเลื่อยโรงสีซึ่งเป็นกิจการที่ชาวจีนที่มีฐานะมั่งคั่งนิยมทำกันแล้ว พวกนี้ยังครอบคลุมอาชีพอีกแขนงหนึ่ง คือ ธุรกิจเกี่ยวกับการช่างและการก่อสร้าง โดยเป็นตั้งแต่เจ้าของกิจการธุรกิจการก่อสร้าง มีกิจการร้านค้าเครื่องโลหะและเครื่องจักรกล ตลอดจนเป็นช่างก่อสร้างและช่างเครื่องยนตร์ ส่วนชาวจีนกวางตุ้งในระดับกรรมกร ผู้ใช้แรงงานก็มักจะถูกใช้ในวงการเดียวกัน คือ เป็นกรรมกรในการก่อสร้าง³

ไหหลำ ชาวจีนกลุ่มนี้แทบจะไม่พบว่าเป็นผู้ประกอบการอาชีพในระดับสูงที่มีความมั่งคั่งร่ำรวย พวกนี้มักจะถูกประกอบอาชีพในระดับกลางลงไปถึงระดับล่าง ที่พบมากในกรุงเทพฯ คือ ช่างไม้ พนักงานรับใช้ตามบริษัทห้างร้าน และร้านอาหาร กรรมกร และพ่อค้าหาบเร่⁴ เป็นต้น

แคะ พวกนี้มีจำนวนน้อยที่สุด และประกอบอาชีพเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ไม่ต้องลงทุนมากนัก อาชีพของพวกนี้ที่พบมากคือ ช่างฝีมือต่าง ๆ เช่น ช่างเงิน ช่างหนัง ช่างตัดเสื้อ ช่างตัดผม เป็นต้น ส่วนผู้ที่ไม่มีความชำนาญทางด้านวิชาชีพก็อาจจะเป็นกรรมกรผู้ใช้แรงงานและพ่อค้าหาบเร่⁵ เป็นต้น

---

¹William G. Skinner, Chinese Society in Thailand, p. 136.
²Kenneth Perry Landon, The Chinese in Thailand, p. 201.
³William G. Skinner, Leadership and Power in the Chinese Community of Thailand, p. 21.
⁴Ibid, p. 6.
⁵Victor Purcell, The Chinese in Southeast Asia, p. 107.

เมื่อพิจารณาอาชีพของชาวจีนทั้ง 5 พวกนี้แล้ว จะเห็นได้ว่าสามารถแบ่งชาวจีนได้เป็น 2 ประเภท คือ ประเภทแรกได้แก่พวกที่พ่อแม่มีวิชาชีพและความรู้ติดตัวมาบ้าง พวกนี้จะใช้ความรู้ความชำนาญนั้นมาประกอบอาชีพของตนต่อไป เช่น บรรดาช่างฝีมือต่าง ๆ ส่วนประเภทที่ 2 คือพวกที่ไม่มีวิชาชีพ พวกนี้มักจะเริ่มต้นด้วยการใช้แรงงานและอาจมีการเลื่อนระดับของตนขึ้นเป็นเจ้าของกิจการขึ้นในภายหลัง ดังนั้นอาชีพของพวกนี้จึงเป็นไปใน 2 กรณีที่เห็นได้ชัดเจน คือการเป็นกุลี และเป็นพ่อค้า บรรดาจีนที่ไม่มีความรู้ทางวิชาชีพติดตัวมาบ้างเมื่อครั้งอยู่เมืองจีนส่วนมากจะเป็นเกษตรกร โดยพวกนี้ได้อพยพมาจากภาคใต้ของจีน ซึ่งเป็นแหล่งเกษตรกรรมสำคัญดั้งเดิมอยู่แล้วในบพที่ 1 แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ แล้วน้อยคนนักจะทำการเกษตรตามอาชีพเดิม นอกจากพวกที่ปลูกพลูบริเวณตลาดพลูและทำสวนผักตามนอกเมือง ทั้งนี้อาจพิจารณาได้ว่าสาเหตุที่คนเหล่านี้เดินทางเข้ามาในกรุงเทพฯ นั้นเพื่อต้องการแสวงหาผลประโยชน์และส่งเงินกลับไปเลี้ยงครอบครัวที่กำลังเดือดร้อนทางเมืองจีน ดังนั้นอาชีพแรกที่เขาจะเข้ามายึดถือนั้นต้องเป็นอาชีพที่ก่อให้เกิดผลอย่างรวดเร็วสนองความต้องการของพวกเขาได้โดยไม่ต้องลงทุนอะไรมากนัก เพราะพวกนี้ไม่มีทุนทรัพย์เพียงพอ พวกนี้จึงประกอบอาชีพทางการใช้แรงงาน หรือค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ นอกจากนี้แล้วการประกอบอาชีพเกษตรกรรมยังจะต้องมีปัญหาในเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินสำหรับผู้ที่เพิ่งเดินทางเข้ามาใหม่อีกด้วย รวมทั้งกว่าจะได้รับผลตอบแทนต้องขอเวลาอีกชั่วระยะหนึ่ง ด้วยเหตุนี้คนเหล่านี้จึงมุ่งมั่นในอาชีพทางการค้าและการใช้แรงงานเป็นสำคัญ ครั้นอยู่เมืองไทยเป็นเวลานานมากขึ้นชาวจีนก็ตระหนักถึงความสะดวกในการทำมาหากิน ดังนั้นชาวจีนเป็นจำนวนมากจึงตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองไทย รวมทั้งมีภรรยาชาวไทยดังที่ได้กล่าวไปแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้ก็กิจการต่าง ๆ ของชาวจีนก็ได้มีการขยายตัวขึ้นเรื่อย ๆ จนในที่สุดก็สามารถกุมเศรษฐกิจของไทยไว้ได้

2. สภาพบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ตามชุมชนชาวจีนในกรุงเทพฯ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ลักษณะบ้านเรือนที่อยู่อาศัยยังคงมีสภาพเป็นแบบจีนเป็นส่วนมาก โดยทั่วไปแล้วจะพบได้ใน 2 ลักษณะซึ่งบางแห่งยังคงปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ กล่าวคือ บ้านเรือนของบรรดาชาวจีนระดับสูงที่มั่งคั่งร่ำรวยก็พยายามคงลักษณะสถาปัตยกรรมจีน ตลอดจนใช้วัสดุก่อสร้างจากเมืองจีนเข้ามาเป็นส่วนประกอบด้วย บ้านในประเภทนี้ประกอบควยอาคารสำคัญ 3 หลัง คือ มีตึกใหญ่อยู่ตรงกลางเป็นเรือนประธาน โดยมีทวารขวานกับแม่น้ำหรือทวารขวานกับถนนคานหน้า และมีตึกยาวขนาน 2 ข้างตั้งฉากกับแม่น้ำหรือถนน ทั้ง 3 หลังนี้จะมีชั้นเดียวหรือ 2 ชั้นก็ได้ เนื้อที่ลานตรงกลางระหว่างตึก 3 หลังจะปล่อยไว้เป็นเนื้อที่โล่ง อาจปลูกควยกระเบื้องดินเผาขนาดใหญ่หรือแผ่นหินแกรนิตปูทางเท้าจากเมืองจีนซึ่งติดมากับเรือสินค้าโดยใช้เป็นอับเฉาวางเรือ ลานนี้จะเปิดออกสู่ม้าน้ำหรือหันหน้าสู่นถนน โดยทางคานหน้าของลานจะเป็นซุ้มประตูแบบจีน มีหลังคาคลุมในแนวที่ตรงกับตึกใหญ่ ตรงกลางมีป้ายชื่อบ้านเหนือประตูทางเข้า¹ อย่างไรก็ตามในระยะปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น บ้านของบรรดาชาวจีนระดับสูงนี้ก็มีการนำลักษณะอิทธิพลสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้าไปปะปนด้วย เช่น มีลูกกรงไม้ฉลุหรือโซ่ของโค้ง เป็นต้น แต่ลักษณะโดยทั่วไปยังคงความเป็นจีนอยู่เช่นเดิม² บ้านของชาวจีนในระดับสูงในช่วงระยะเวลาี้ ยังคงมีสภาพที่จนกระทั่งเวลาปัจจุบันนี้หลายหลัง เช่น บ้านหวังหลี่³

¹ ดูสกี ทิพทัส และมานพ พงศทัต, บ้านในกรุงเทพฯ, หน้า 96.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 163 - 165.

³ บ้านหลังนี้อยู่ในบริเวณฮวยจันล้ง เป็นของนายตันฉือฮวง ต้นตระกูลหวังหลี่ สร้างใน พ.ศ. 2424 ต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปัจจุบันเป็นกรรมสิทธิ์ของบริษัทหวังหลี่ ส่วนหนึ่งใช้เป็นที่พักการของบริษัท.

และ บ้านโป่ง¹ ฝั่งธนบุรี ส่วนทางฝั่งพระนครนั้นได้แก่บ้านหลวงอุปการ-
โกษากร² บ้านหลวงนาวาเกณิกร³ และบ้านไชวเฮงไถ่⁴ เป็นต้น สำหรับ
บ้านของชาวจีนในลักษณะที่ 2 จะเป็นที่อยู่ของคนที่มีรายได้ในระดับปานกลาง
หรือค่อนข้างต่ำ บ้านเหล่านี้มีลักษณะเป็นตึกแถว หรือเรือนแถว ส่วนมากจะ

¹บ้านโป่งที่อยู่ใบบริเวณท่าดินแดง ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งธนบุรี
เยื้องกับบริเวณทรงวาดและท่าน้ำราชวงศ์ เดิมเป็นของหลวงวารีราชายุทธ์
(เจ้าสัวโป) โดยสร้างเป็นตึกแบบจีนชั้นเดียว ต่อมาพระยาพิพัฒน์ธนากร (ฉิม
โปษยานนท์) ได้สร้างตึก 2 ชั้นแบบตะวันตกขึ้นที่ปีกคานข้าง ปัจจุบันเป็นของ
ทายาทตระกูลโปษยานนท์.

²บ้านหลังนี้อยู่ในตรอกยาฉุน สะพานหัน ใกล้วัดพิศุทธิมุข มีลักษณะ
เป็นบ้าน 2 ชั้นแบบจีน 2 หลัง สร้างประมาณปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมทั้งมีตึก 2 ชั้นแบบตะวันตกที่สร้างในครั้งรัชกาล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เดิมเป็นบ้านของนายทองคำ แซ่ตั้ง
บุตรจีนที่ และได้ขายตกทอดมายังหลวงอุปการโกษากร (เวท วัชรภักย์)
ปัจจุบันใช้เป็นสำนักงานของมูลนิธิประสานพรเยาวชน ซึ่งดำเนินการโดย
คุณหญิงพรพรรณ (วัชรภักย์) ชารานุมาศ.

³บ้านหลังนี้เป็นของหลวงนาวาเกณิกร ตำแหน่งเจ้าภาษี แต่ไม่
ปรากฏว่าท่านมีชื่อเดิมว่าอย่างไร บ้านหลวงนาวาเกณิกรนี้อยู่ตรอกพระยาไกร
ถนนทรงวาด มีลักษณะผสมทั้งแบบจีนและตะวันตกอย่างเห็นได้ชัดในอาคาร
เดียวกัน เนื่องจากเจ้าของบ้านเป็นชาวจีน แต่รับเอาอิทธิพลตะวันตกจาก
สถาปนิกและวิศวกรซึ่งเป็นชาวตะวันตก.

⁴บ้านไชวเฮงไถ่ เป็นบ้านเดิมของพระอภัยวานิช (จาค) นายอการ
หลวงผูกขาดการค้ารังนกนางแอ่น ซึ่งเป็นบิดาของหลวงอภัยวานิช (สอน) บ้าน
หลังนี้จึงรู้จักกันอีกชื่อหนึ่งว่า บ้านเจ้าสัวสอน อยู่ที่ตลาดน้อย ปัจจุบันเป็น
กรรมสิทธิ์ของทายาทตระกูลโปษยจินดา.

เป็นศึกษาด้านเทววิทยา ฆราวาสและหลังค้ำยั้งสถาปัตยกรรมจีน¹ อย่างไรก็ตามบ้านประเภทนี้ไม่ปรากฏรูปแบบการวางตำแหน่งอาคารที่แน่นอนตายตัว ขึ้นอยู่กับถนนและบริเวณที่ตั้งเป็นสิ่งสำคัญ²

3. ขนบธรรมเนียมประเพณี ชาวจีนที่เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ นั้น ได้นำเอาขนบธรรมเนียมประเพณีของตนเข้ามาด้วย ที่สำคัญคือความเชื่อในทางศาสนา ชาวจีนมีความเชื่อพื้นฐานทางศาสนาที่สำคัญ 3 ประการ คือ ขงจื๊อ เต๋า และพุทธศาสนา (ซึ่งรวมกันเรียกว่า ซัมก่า) ความเชื่อทั้ง 3 ประการนี้ได้ผสมกลมกลืนกันเข้าเป็นความเชื่อของชาวจีนทั่วไป ในทางปฏิบัตินั้นลัทธิขงจื๊อเน้นความสำคัญของการเซ่นบูชา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเซ่นบูชาบรรพบุรุษและการเซ่นบูชาเจ้า เป็นการขอมุขที่ให้การปกป้องรักษาสำหรับลัทธิเต๋านั้นเน้นธรรมชาติเป็นสิ่งสำคัญ รวมทั้งถือว่าคนก็ถ้าตายไปแล้วจะได้รับการยกย่องให้เป็นเจ้า ดังนั้นลัทธิเต๋าก็จึงนับถือเจ้าเป็นจำนวนมาก ส่วนพุทธศาสนาของจีนนั้นเป็นนิกายมหายาน ซึ่งมีพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ ตลอดจนพระอรหันต์ที่จะต้องเคารพนับถือเป็นจำนวนมาก ความเชื่อเหล่านี้จึงนำมาซึ่งรูปเคารพและประเพณีต่าง ๆ ของชาวจีนอีกมากมาย³ จากความเชื่อทั้ง 3 แนวทางที่สำคัญนี้เองทำให้สถานที่สำคัญของศาสนาของชาวจีนมีทั้งศาลเจ้าต่าง ๆ และวัดจีนในพุทธศาสนา ศาลเจ้าจีนในแถบชุมชนชาวจีนคือ สำเพ็ง และย่านใกล้เคียงซึ่งเป็นแหล่งการค้านั้นมีหลายแห่ง เช่น ศาลเจ้าแม่ทับทิม

¹ ข้อมูลจากการสำรวจโดยผู้วิจัย วันอาทิตย์ที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2526 เวลา 9.00 - 12.00 น. บ้านในลักษณะนี้พบได้ที่ตรอกยาจุน สะพานหัน และบางแห่งในสำเพ็ง.

² ยูสดี ทิพทัส และ มานพ พงศทัต, บ้านในกรุงเทพฯ, หน้า 96.

³ คุรายละเอียดคแนวความคิดทางศาสนาของชาวจีนได้ใน เสฐียรโกเศศ และนาคะประทีป, ลัทธิของเพื่อน (พระนคร : แพร่พิทยา และโอเคียนสโตร์, 2500), หน้า 481 - 776.

ศาลเจ้าเซียวชวี่กั้ง ศาลเจ้าปูนเต้ากั้ง และศาลเจ้าตันไท¹ เป็นต้น สำหรับ
 วัดในพุทธศาสนานิกายมหายานซึ่งเป็นถิ่นนับถือของชาวจีนนั้นปรากฏมี 3 วัดใน
 กรุงเทพฯ ตามการสำรวจสำมะโนครัวใน พ.ศ. 2451 (ร.ศ. 128) คือ
 วัดเล่งเน่ยยี่ ที่ถนนเจริญกรุง (มีชื่อไทยว่า วัดมังกรกมลาวาส) วัดกามโล่ย์
 ที่บ้านหม้อ (มีชื่อไทยว่า วัดทิพยวารีวิหาร อยู่ในซอยทิพยวารี่ หลังกองบังคับ
 การตำรวจจราจร) และวัดหยงฮกยี่ (มีชื่อไทยว่า วัดบำเพ็ญจีนพรต อยู่หลัง
 วัดกันมาตุยาราม เยื้องราช) โดยมีพระจีนรวม 69 รูป² วัดในพุทธศาสนา
 มหายานนี้แต่เดิมเป็นของญวน คือ ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี องเชียงซุน
 เจ้านายญวนได้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงโปรด
 เกล้าฯ ให้ตั้งบ้านเรือนทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา (เรียกว่า
 "บ้านญวน" คือบริเวณพาหุรัดในปัจจุบันนี้) พวกญวนที่อพยพมาในเวลานั้นมี
 พระมาค้ำย จึงได้มีการสร้างวัดขึ้นในบริเวณถิ่นที่อยู่ของตน ชาวจีนที่เข้ามา
 ในกรุงเทพฯ ระยะเวลาแรก ๆ ก็ได้อาศัยวัดญวนเป็นที่บำเพ็ญกุศลตามลัทธิศาสนา
 ของตนเพราะเป็นนิกายมหายานเหมือนกัน ครั้นเวลาผ่านไปชาวจีนได้อพยพ
 เข้ามาในกรุงเทพฯ เรื่อย ๆ ขณะที่ชาวญวนมิได้เพิ่มจำนวนมากขึ้นเช่นชาวจีน
 ในที่สุดวัดญวนก็ได้กลายเป็นวัดจีนไป วัดจีนแท้ ๆ เพิ่งมีขึ้นในรัชสมัยพระบาท
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยวัดแรก คือ วัดเล่งเน่ยยี่ ซึ่งเป็นวัด
 สำคัญของชาวจีนจนกระทั่งปัจจุบันนี้³

¹ เกียรติ จิระกุล และคนอื่น ๆ, ตลาดในกรุงเทพฯ การขยายตัว
 และพัฒนาการ, หน้า 11.

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 น.30/9 ยอดสำมะโนครัวมณฑล
 กรุงเทพฯ ศก 128 และ ประวัติคณะสงฆ์จีนนิกาย (พระนคร : พิมพ์แจกใน
 งานทอดกฐินสามัคคี ณ วัดมังกรกมลาวาส วันอาทิตย์ที่ 26 ตุลาคม 2512,
 2512), หน้า 9 - 15.

³ สุวรรณ ประทีป, "วัดจีนในประเทศไทย", คนจีน 200 ปีภายใต้พระ
 บรมโพธิสมภาร (กรุงเทพมหานคร : เส้นทางเศรษฐกิจ, 2527), หน้า 152.

ชนบทรวมนิยมประเพณีของชาวจีนที่นำเข้ามาด้วยนั้น นอกจากจะปรากฏให้เห็นได้ชัดเจนในทางค่านิยมแล้ว ยังมีค่านิยมอื่นอีก เช่น การแต่งกาย โดยทั่วไปแล้วชาวจีนยังคงมีการแต่งกายแบบจีน มีสัญลักษณ์เฉพาะตัว คือการไว้ผมเปีย ภาษาที่ใช้ก็เป็นภาษาจีนตามแหล่งที่มาของตน ไม่ได้ใช้ภาษาไทยเป็นหลัก พวกชาวจีนในกรุงเทพฯ นั้นใช้ภาษาไทยได้เพียงภาษาพูดเท่านั้น ไม่สามารถเขียนได้ สำหรับภายในบ้านนั้นก็ยังคงนำคติและลัทธิธรรมเนียมตามแบบจีนเข้ามาใช้ โดยมีคตินิยมและแผนผังคำอวยพรที่เป็นมงคลติดอยู่ตามเนื้อประตูและฝาผนัง²

ตัวอย่างเหล่านี้แสดงให้เห็นได้ถึงชนบทรวมนิยมประเพณีของชาวจีนในกรุงเทพฯ ชาวจีนบางส่วนได้พยายามสืบทอดชนบทรวมนิยมประเพณีเหล่านี้ให้บุตรหลานของตนด้วยซึ่งจะเห็นได้จากการศึกษา โดยบ้างก็ส่งบุตรหลานของตนไปเรียนที่เมืองจีน บ้างก็หาครูจีนมาสอนที่บ้าน บ้างก็ให้บุตรหลานของตนไปเรียนตามศาลเจ้ากับผู้ดูแลศาลที่เรียกว่า "เสี้ยกง" ซึ่งตำราที่ใช้สอนนั้นก็คือนหนังสือคัมภีร์ศีลธรรมเก่า ๆ นิทานประเภทวรรณคดีจีนหรือเรื่องราวในประวัติศาสตร์จีน³ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ชนบทรวมนิยมประเพณีต่าง ๆ ของจีนนั้นได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเมื่อมีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมและศาสนากับชาวไทย กล่าวคือ จะมีการผสมผสานกันระหว่างชนบทรวมนิยมประเพณีของจีนและของไทยมากขึ้น ซึ่งจะได้อธิบายถึงในบทที่ 3 ต่อไป ชาวจีนที่ยังคงลักษณะ

¹ Sir John Bowring, The Kingdom and People of Siam, Vol. 1, p. 86.

² Ibid.

³ พิชัย รัตนพล, "วิวัฒนาการการควบคุมโรงเรียนจีน" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชารัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2512), หน้า 33 - 34.

ความเป็นจีนแท้ ๆ ตามที่บรรพบุรุษของตนต้องการนั้นมีอยู่เพียงส่วนน้อยในชุมชน
ชาวจีนเท่านั้น¹

4. การพักผ่อนหย่อนใจ ในยามว่างจากภารกิจประจำวันแล้ว
ชาวจีนก็มีการพักผ่อนหย่อนใจเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน ซึ่งจะปรากฏได้
ชัดเจนในรูปของการเล่นการพนัน อันเป็นลักษณะนิสัยที่พบได้มากในหมู่ชาวจีน
โรงบ่อนโรงหวยที่ตั้งขึ้นในกรุงเทพฯ นั้นก็มีต้นกำเนิดมาจากชาวจีน และการที่
โรงบ่อนโรงหวยเหล่านี้ยังคงดำรงอยู่ได้ก็ด้วยชาวจีนเป็นสำคัญ ดังปรากฏใน
ประกาศของหอรัษฎากรพิพัฒน์ พ.ศ. 2431 ว่า

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทรงพระราชดำริว่า
การพนัน คือ โปถั้ววิชาของจีน ซึ่งเห็นว่าเป็นของชั่ว ชวนชาวสยามให้
ประพฤติน่าเป็นนักร้องเพลงเลณอยู่ ทำให้เสียประโยชน์ ควรจะบัญญัติ
ห้ามปรามเสียให้หน่อยเบาบางลง จนเลิกเสียทั้งสิ้นได้โดยความเรียบร้อย
แต่ครั้นจะห้ามปรามให้เป็นการเด็ดขาดให้เลิกเสียทีเดียวในขณะเดียว
พวกจีนซึ่งเขามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารอาศัยทำมาหากินอยู่ในกรุงเทพฯ
เคยประพฤติชอบเล่นทั่วไปซึ่งเป็นการพนันสำหรับชาติอยู่จะโคความรอน
ลำบาก²

ดังนั้นแสดงให้เห็นว่าการ เล่นการพนันเป็นสิ่งที่คู่กับชาวจีนมาโดย
ตลอด โรงบ่อนโรงหวยจึงเป็นแหล่งที่รวมของผู้คนจำนวนมากมาโดยปริยาย
เนื่องจากบริเวณนี้เป็นที่ชุมนุมของผู้คนจำนวนมากนี้เอง จึงได้มีสิ่งบันเทิงเพื่อ
การพักผ่อนหย่อนใจชนิดอื่น ๆ ขึ้นในบริเวณนี้ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรงงิ้ว
และโรงยาดีน ซึ่งเป็นการพักผ่อนหย่อนใจอีกลักษณะหนึ่งของชาวจีน

¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต (พระนคร :
คลังวิทยา, 2505), หน้า 286.

² ร.ต.ท.เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ (ผู้รวบรวม), "ประกาศ
หอรัษฎากรพิพัฒน์", ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 11 (พระนคร : โรงพิมพ์-
เคลลีเมล์, 2478), หน้า 127.

เมื่อพิจารณาถึงวิถีการดำเนินชีวิตของชาวจีน ไม่ว่าจะเป็นการประกอบอาชีพ สถาปนาเรือนที่อยู่อาศัย ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนการพักผ่อนหย่อนใจ จะเห็นได้ว่าในชีวิตประจำวันนั้นชาวจีนยังคงลักษณะความเป็นจีนอยู่ร่วมกันมิใช่น้อย เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วในชีวิตประจำวันของชาวจีนในกรุงเทพฯ จึงยังคงเห็นได้ถึงลักษณะความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในระหว่างชาวจีน

ความสัมพันธ์ภายในชุมชนชาวจีน

ถึงแม้ชาวจีนในกรุงเทพฯ จะยังคงสภาพความเป็นจีนบางประการไว้ก็ตาม แต่การรวมตัวกันระหว่างชาวจีนก็ได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเท่าใดนัก ความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนนี้ พอจะแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะสำคัญ คือ

1. ความสัมพันธ์ภายในสมาคมลับอั้งยี่ สมาคมลับอั้งยี่นี้เกิดขึ้นมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จุดประสงค์แรกที่ตั้งขึ้นก็เพื่อช่วยเหลือสงเคราะห์ซึ่งกันและกันในบรรดาชาวจีนโดยสามารถสรุปปัจจัยสำคัญได้ดังนี้¹ คือ

ปัจจัยทางการปกครอง ชาวจีนที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทยนั้น มักจะถูกรังแกจากบรรดาขุนนางผู้มีอำนาจชาวจีนไม่สามารถจะหาผู้คุ้มครองได้ จึงจำเป็นต้องพึ่งตนเองด้วยการรวมกลุ่มกันเป็นสมาคมลับดำเนินการต่อต้านผู้ที่กดขี่ตน

ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ชาวจีนโดยส่วนมากที่เดินทางเข้ามาใหม่ (จีนตี่ง) นั้นยังไม่มีความรู้ในเรื่องรู้ทางการประกอบอาชีพในเมืองไทย บรรดาชาวจีนที่อาศัยอยู่ในเมืองไทยเป็นเวลานานแล้ว (เล่าตี่ง) จึงได้ให้

¹ ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, "สมาคมลับอั้งยี่ในประเทศไทย พ.ศ. 2387 - 2453" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), หน้า 36 - 43.

ความช่วยเหลือให้คำแนะนำในด้านการทำมาหากิน เมื่อมีกรณีพิพาทระหว่างลูกจ้างและนายจ้างก็จะเข้าช่วยเหลือไกล่เกลี่ย ตลอดจนให้ความคุ้มครองในการประกอบอาชีพอีกด้วย

ปัจจัยทางค่านิยม ชาวจีนซึ่งอยู่ห่างไกลจากบ้านเมืองของตนมีความประสงค์จะช่วยเหลือสงเคราะห์ซึ่งกันและกันในเวลาตกทุกข์ได้ยาก เช่น เมื่อสมาชิกต้องคดีความ สมาคมก็จะจ่ายค่าฤชา¹ ให้ หรือถ้าสมาชิกต้องโทษจำคุก สมาคมก็จะดูแลในความเป็นอยู่ แม้กระทั่งถ้าเสียชีวิตสมาคมก็จะจัดการศพให้ เป็นต้น

ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้สมาคมลับอั้งยี่ก่อตัวขึ้นมาโดยเป็นการช่วยเหลือชาวจีนทั้งแก๊งที่เพิ่งเดินทางเข้ามาใหม่ หรือผู้ที่อยู่ในเมืองไทยมาเป็นเวลานานแล้วก็ตาม ชาวจีนที่เดินทางเข้ามาในกรุงเทพฯ ภายหลังจากทำสนธิสัญญาเบาริงก็ยังคงอาศัยความช่วยเหลือจากสมาคมลับอั้งยี่ กล่าวคือเมื่อเดินทางเข้ามาแล้วก็สมัครเป็นสมาชิกของสมาคมลับอั้งยี่สมาคมใดสมาคมหนึ่ง สมาคมมีหน้าที่ที่จะต้องช่วยหางานที่ดีและมีความมั่นคงให้สมาชิกทำ ทำให้มีชาวจีนเข้ามารวมกลุ่มเป็นสมาชิกจำนวนมาก² อย่างไรก็ตามในเวลาต่อมาสมาคมลับอั้งยี่ก็ได้เปลี่ยนแปลงสภาพไป บทบาทของสมาคมทางด้านการให้ความช่วยเหลือแก่สมาชิกเริ่มลดน้อยลง หัวหน้าของสมาคมและลูกน้องที่ใกล้ชิดมักแต่จะใช้อำนาจที่มีอยู่หาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในทางมิชอบ และมักจะประกอบกิจการที่ผิดกฎหมายอยู่เสมอ สมาชิกของสมาคมมีทั้งที่สมัครใจและถูกบังคับเนื่องจากเกรงกลัวอิทธิพลของสมาคม³ ทางการไทยพยายามลดอิทธิพล

¹ ค่าธรรมเนียมที่ทางราชการเรียกเก็บจากการทำงานบางอย่างแก่ประชาชน เช่น การพิจารณาคดีความ เป็นต้น.

² สมเด็จพระยาอดิศัยราชานุภาพ, "อั้งยี่" นิทานโบราณคดี (พระนคร : ศิลปามรรณาการ, 2513), หน้า 267.

³ สุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, "สมาคมลับอั้งยี่ในประเทศไทย...", หน้า 57 - 58.

ของอั้งยี่ด้วยการใช้นโยบายต่าง ๆ เช่นในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ใช้นโยบายปราบปรามอั้งยี่ ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใช้นโยบายเลี้ยงอั้งยี่เพื่อที่จะได้เข้าไปควบคุมได้ แต่ไม่ว่าจะใช้นโยบายอย่างไร สมาคมลับอั้งยี่ก็ยังมีอิทธิพลอยู่ได้เรื่อยมาในหมู่ชาวจีน อั้งยี่ในกรุงเทพฯ ได้ถูกปราบปรามอย่างจริงจังในตอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังจากการวิวาทของอั้งยี่ครั้งใหญ่ใน พ.ศ. 2432¹ และได้หมกไปในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว²

บทบาทความสัมพันธ์ของชาวจีนภายใต้สมาคมลับอั้งยี่นี้ คือ จะมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันเฉพาะภายในสมาคมของตน แต่ขณะเดียวกันก็จะพยายามแข่งขันอำนาจ อิทธิพล และแย่งชิงผลประโยชน์กับสมาคมอื่น ในตอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังจากที่รัฐบาลได้ใช้นโยบายปราบอั้งยี่อย่างจริงจังแล้ว ก็ยังปรากฏมีอั้งยี่ในกรุงเทพฯ ไม่ต่ำกว่า 30 กลุ่ม โดยต่างก็แย่งผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน และมีการทะเลาะวิวาทกันอยู่เนือง ๆ แต่ละกลุ่มจะมีเครื่องหมายที่เป็นสัญลักษณ์ในหมู่ของตน เช่น พันธมเบี่ยงบ้าง มีผ้าโพกศีรษะบ้าง มีผ้าคาดเอวบ้าง เป็นต้น เครื่องหมายเหล่านี้มีความสำคัญในหมู่อั้งยี่เพราะเมื่อเห็นกันก็จะทราบได้ทันทีว่าเป็นพวกเดียวกันหรือไม่³

¹ จะได้อีกกล่าวถึงในรายละเอียดในบทที่ 4.

² ศุภรัตน์ เลิศหาญชัยกุล, "สมาคมลับอั้งยี่ในประเทศไทย พ.ศ. 2387 - 2453", หน้า 213.

³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 น.33/71 รายงานพระอริกรม์ประกาศต่อผู้บังคับการกรมกองตระเวน วันที่ 5 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 125.

2. ความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนที่มาจากถิ่นฐานเดียวกัน ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้แบ่งออกได้เป็น 5 กลุ่มตามภาษาและถิ่นฐานดั้งเดิมของชาวจีนก่อนที่จะเดินทางเข้ามาในกรุงเทพฯ ดังที่ได้กล่าวแล้วในบทที่ 1 แต่ละกลุ่มจะรวมตัวกันประกอบกิจการเพื่อกลุ่มของตน รวมทั้งจัดสวัสดิการแก่ชาวจีนด้วยกัน เช่น สถานพยาบาล วัดจีน ศาลเจ้า สุสาน¹ แหล่งสนับสนุนทางด้านเงินทุนให้แก่แต่ละกลุ่ม คือ การบริจาคเงินจากบรรดาสมาชิกในกลุ่ม สวัสดิการต่าง ๆ ของชาวจีนนี้จึงอยู่ได้ด้วยเงินบริจาค (เตี้ย) และมีมากพอที่จะทำกิจการต่าง ๆ ได้ทั้งปี² การรวมตัวกันในหมู่พวกที่มาจากถิ่นฐานเดียวกันหรือพูดภาษาเดียวกันในระยะหลังได้ก่อตั้งเป็นสมาคมขึ้นมา โดยมีการขออนุญาตตั้งถูกต้องตามกฎหมาย ในบรรดาสมาคมชาวจีนนี้ สมาคมกวางตุ้งตั้งขึ้นเป็นสมาคมแรกใน พ.ศ. 2420 สมาคมต่อมาคือ สมาคมไหหลำ ซึ่งตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2443 และติดตามมาด้วยสมาคมฮกเกี้ยนใน 2 - 3 ปีต่อมา สมาคมสุดท้ายที่ตั้งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ สมาคมแคะ ใน พ.ศ. 2452 สำหรับชาวจีนแต่เดิมนั้นยังไม่มีสมาคมของตนเองจนกระทั่งหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ไปแล้ว³ จากระยะเวลาการตั้งสมาคมของจีนกลุ่มต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ นี้ แสดงให้เห็นว่าชาวจีนที่มีกำลังน้อยและอ่อนแอจะเป็นพวกแรกที่รวมตัวกันขึ้นก่อน ส่วนแต่จิวซึ่งเป็นพวกที่มีจำนวนและอิทธิพลมากที่สุดนั้นตั้งขึ้นได้ภายหลัง ทั้งนี้เนื่องมาจากบรรดาชาวจีนที่อ่อนแอและค่อยอิทธิพลได้เห็นความจำเป็นที่จะต้องรวมตัวกันเพื่อปกป้องตนเองอย่างรวดเร็วที่สุด ดังปรากฏวัฏจักรประสงค์ในแผนจารึกของสมาคมกวางตุ้งในโอกาสที่ฉลองการก่อ

¹ ชาติภัย บุรุษพัฒน์ (ผู้รวบรวม), ชาวจีนในประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, 2517), หน้า 38.

² "จีนสยามวารศัพท์", ชาวตลาด (2 เมษายน ศก. 126).

³ William G. Skinner, Chinese Society in Thailand, p. 167.

ตั้งสมาคมว่า เพื่อต้องการให้ตนเองอยู่รอดในสังคม ชาวต่างชาติ 10 คนจึง
ได้รวมตัวกันก่อตั้งสมาคมขึ้น และหลังจากนั้นก็มิได้มีผู้เข้ามาสนับสนุนอีกมากจนทำ
ให้สามารถตั้งสมาคมได้สำเร็จในที่สุด¹

ในบรรดาชาวจีนที่มีการรวมกลุ่มกันตามถิ่นฐานเดิมและตามภาษาพูด
นี้ ปรากฏว่าพวกไหหลำเป็นพวกที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างแน่นแฟ้นที่
สุด คือ พวกนี้มีลักษณะที่เรียกเป็นภาษาจีนว่า "หยิ่งหยิ่ง" คือ เห็นแก่พวกพ้อง
ของตน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในกรุงเทพฯ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุล-
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ การตั้งตลาดน้อย ตลาดน้อยเป็นตลาดสำคัญของชาว
จีนรองลงมาจากสำเพ็งหรือที่บางที่เรียกกันว่า "ตลาดใหญ่" ตลาดน้อยนี้กว่า
จะตั้งได้สำเร็จต้องใช้เวลานาน โดยมีคณะบุคคลต่าง ๆ พยายามตั้งขึ้นหลาย
ครั้ง แต่ไม่สำเร็จ แม้แต่ผู้มีอำนาจเช่นเจ้าพระยาสุรวงค์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค)
ซึ่งเป็นบุตรของสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงค์ และมีตำแหน่งเป็นถึง
สมุหพระกลาโหมก็เคยพยายามตั้งขึ้น ถึงกับออกสลากแจกรางวัลแก่ผู้ที่มาจ่าย
ตลาด แต่เจ้าพระยาสุรวงค์ไวยวัฒน์ก็ไม่สามารถทำให้ผู้คนมาจับจ่ายซื้อขาย
สินค้าที่ตลาดน้อยได้สำเร็จ ในที่สุดพวกจีนไหหลำก็ได้เข้ามาดำเนินกิจการ
ปรากฏว่าพวกจีนไหหลำทั้งหลายพากันมาจับจ่ายซื้อกับข้าวกันที่ตลาดที่ตั้งขึ้นใหม่นี้
อย่างคับคั่ง จนกระทั่งตลาดนี้สามารถตั้งติดได้² แสดงให้เห็นว่าพวกจีนไหหลำ
นี้มีความผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้นมาก แม้จะมีจำนวนไม่มากนัก แต่ก็พยายามช่วย
เหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันในกิจการที่พวกตนได้กระทำขึ้น

ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนด้วยกันนี้ส่วนใหญ่จะมีความสัมพันธ์
เฉพาะในหมู่พวกที่มาจากถิ่นฐานเดียวกัน มิได้ถือวาทัง 5 กลุ่มเป็นคนพวกเดียวกัน

¹ William G. Skinner, Chinese Society in Thailand,
p. 168.

² ส. ศิวรักษ์, สัมพันธภาพเสฉีโยธา (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช,
2512), หน้า 32 - 33.

ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้เริ่มมาเปลี่ยนแปลงไปในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงภายในเมืองจีน และส่งผลกระทบต่อมายังชาวจีนในกรุงเทพฯ ด้วย นั่นคือ จะกลายเป็นความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนที่มีอคติทางการเมืองในแนวเดียวกัน

3. ความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนที่มีอคติทางการเมืองในแนวเดียวกัน ในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลักษณะความผูกพันกันเฉพาะบรรดาชาวจีนที่มาจากถิ่นฐานเดียวกันหรือพูดภาษาเดียวกันค่อย ๆ เสื่อมคลายลง เกิดความรู้สึกความเป็น "จีน" ร่วมกันมากขึ้น ซึ่งนับว่าเป็นครั้งแรกที่ปรากฏความผูกพันกันในลักษณะนี้ ความเปลี่ยนแปลงนี้มีมูลเหตุเนื่องมาจากเหตุการณ์ภายในเมืองจีนเป็นสำคัญ กล่าวคือ ในช่วงประมาณ 10 ปีสุดท้ายของรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เกิดความแตกแยกทางการเมืองเป็น 2 แนวคิดในเมืองจีน คือ พวกที่ต้องการปฏิวัติโดยมี ดร.ซุน ยัต เซน (Dr. Sun Yat-sen) เป็นผู้นำ และฝ่ายที่สนับสนุนการปกครองของราชวงศ์แมนจู (ราชวงศ์ชิง) เมื่อเป็นเช่นนี้ ทั้ง 2 ฝ่ายก็พยายามหากำลังมาสนับสนุนตน บรรดาชาวจีนที่อยู่นอกประเทศซึ่งปรกติแล้วไม่ได้รับความสนใจจากเมืองแม่เท่าใดนักก็เป็นที่หมายหนึ่งในการแข่งขันอำนาจกันระหว่าง 2 ฝ่ายนี้ โดยแต่ละฝ่ายต่างก็หีบยกเอาข้อบกพร่องในเรื่องการไม่ได้รับความสนใจจากเมืองแม่มาเป็นเครื่องมือในการสร้างคะแนนนิยมแก่ตน ทางฝ่ายปฏิวัติได้พยายามผูกมิตรใจชาวจีนโพ้นทะเล โดยการเดินทางไปยังประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และสัญญากับชาวจีนเหล่านี้ว่าฝ่ายปฏิวัติจะเปลี่ยนท่าทีใหม่ต่อชาวจีนที่อพยพไปอยู่นอกประเทศทั้งหมด รวมทั้งพยายามกระตุ้นให้ชาวจีนเหล่านี้มีความหวังว่าจะได้รับ

ความคุ้มครองอย่างใด้อลจากเมืองแม่¹ ส่วนทางฝ่ายที่นิยมรัฐบาลแมนจูซึ่งแต่เดิมมาเคยมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อชาวจีนที่อพยพออกนอกประเทศโดยถือว่าชาวจีนเหล่านี้่อักคัญคอบ้านเกิดเมืองนอนของตนก็ได้เปลี่ยนแปลงท่าทีไปจากเดิม ในเวลานี้รัฐบาลจีนแสดงให้เห็นว่าผู้ที่อพยพออกไปนอกประเทศนั้นมีค่ายิ่งแก่ประเทศของตน รวมทั้งยังได้ส่งเงินตราต่างประเทศกลับมาเป็นจำนวนมากด้วย ดังนั้นใน พ.ศ. 2452 รัฐบาลจีนจึงได้ออกกฎหมายเกี่ยวกับสัญชาติฉบับใหม่ขึ้น โดยการยอมรับนับถือบุตรของชาวจีนให้เป็นจีนตามบิดาไปด้วยไม่ว่าเด็กเหล่านั้นจะมีถิ่นกำเนิดที่ใดก็ตาม เพื่อเป็นการพยายามสร้างความรู้สึกผูกพันกับเมืองแม่และรัฐบาลจีนมากขึ้น² เมื่อพิจารณาแนวทางการชักจูงใจชาวจีนโพ้นทะเลของทั้ง 2 ฝ่ายนี้แล้ว จะเห็นได้ว่ามีลักษณะใกล้เคียงกัน คือให้ความสำคัญแก่ชาวจีนโพ้นทะเลมากขึ้น มิใช่ทอดทิ้งให้ช่วยตนเองซึ่งกันและกันดังที่เคยเป็นมาแล้ว เมื่อแนวทางการชักจูงใจของทั้ง 2 ฝ่ายนี้ใกล้เคียงกัน ชาวจีนในกรุงเทพฯ จึงได้เกิดความนิยมแนวความคิดของทั้ง 2 ฝ่าย ดังนั้นในช่วงระยะเวลาี้ความสัมพันธ์ของชาวจีนในกรุงเทพฯ จึงเปลี่ยนแปลงจากความสัมพันธ์เฉพาะพวกที่มีเชื้อสายเดียวกันหรือพูดภาษาเดียวกันมาเป็นความสัมพันธ์กันระหว่างผู้ที่มีอคุมคติทางการ เมืองอย่างเดียวกัน ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มตามสภาพหรือระบบการเมืองภายในประเทศจีน คือ

¹Sarasin Viraphol, The Nanyang Chinese (Bangkok : Institute of Asian Studies, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University, 1972), p. 15 - 18. และ กมล จันทรสร, อิทธิพลของชาวจีนโพ้นทะเล แปลและเรียบเรียงจาก Lois Mitchison, The Overseas Chinese (London : Bodely Head, 1961) และ Richard J. Coughlin, Double Identity; The Chinese in Modern Thailand (Hong Kong : Hong Kong University Press, 1960)

²กมล จันทรสร, อิทธิพลของชาวจีนโพ้นทะเล, หน้า 117 - 119.

ฝ่ายที่นิยมกลุ่มปฏิวัติ พวกนี้ได้มีการรวมตัวกันเพื่อสนับสนุนการปฏิวัติอย่างลับ ๆ ขึ้นในกรุงเทพฯ เรียกว่า คณะตุงเมงฮวย (T' ung Meng Hui) มีสมาคมจงหัว (Chung-hua Association) เป็นผู้ดำเนินการ มีการเรียไรเงินจากชาวจีนในไทยเพื่อส่งไปช่วยงานของคณะปฏิวัติ นอกจากนี้ยังมีการตั้งโรงเรียนจีนขึ้นมาในกรุงเทพฯ เพื่อสอนภาษาจีนและอบรมลัทธิไทรราชภรณ์อันเป็นอุดมการณ์ของพวกปฏิวัติ โรงเรียนแห่งแรกที่ตั้งขึ้น คือ โรงเรียนฮั่วเอี้ยะ (แปลว่า โรงเรียนเพื่อผลประโยชน์ของชาวจีน) ที่ตรอกกัปตันบุช ถนนเจริญกรุง ซึ่งตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2451¹ ดร.ชุนยักเซินเองก็เคยเดินทางเข้ามาในกรุงเทพฯ เพื่อหากำลังสนับสนุนตนเองด้วยเมื่อ พ.ศ. 2446² และ พ.ศ. 2451³

ฝ่ายที่นิยมรัฐบาลแมนจู ในขณะที่ทางฝ่ายปฏิวัติกำลังสร้างความนิยมในกรุงเทพฯ นั้น ทางฝ่ายผู้ที่นิยมรัฐบาลแมนจูก็ได้พยายามชักจูงชาวจีนเข้าไปสนับสนุนตนด้วย โดยสนับสนุนให้ชาวจีนตั้งสโมสรพาณิชย์จีนขึ้นเพื่อจะได้เป็นตัวแทนของชาวจีนในการติดต่อกับรัฐบาลไทย รวมทั้งปกป้องผลประโยชน์ของชาวจีนในกรุงเทพฯ ด้วย นอกจากนี้ยังได้พยายามที่จะให้มีการตั้งกงสุลจีนขึ้นมาในกรุงเทพฯ เพื่อปกครองชาวจีนโดยตรงจากเมืองจีน โดยทางจีนได้ส่งขุนนาง

¹ พลกุล อังกินันท์, "บทบาทชาวจีนในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว", หน้า 44.

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ต.21/10 จดหมายกราบบังคมทูลของพระยานริศรราชกิจ วันที่ 5 มิถุนายน ร.ศ. 122.

³ William G. Skinner, Chinese Society in Thailand, p. 157.

จีนเข้ามาตั้งเพื่อเจรจาเป็นทางการและดำเนินการติดต่อกับชาวจีนอย่างลับ ๆ¹

ทั้ง 2 ฝ่าย ต่างมีเครื่องมือในการเผยแพร่ข่าวคราวและอุดมการณ์ของตน คือหนังสือพิมพ์ ซึ่งหนังสือพิมพ์ของฝ่ายที่นิยมกลุ่มปฏิวัติ คือจีนโนสยามวารศัพท์ ส่วนหนังสือพิมพ์ของฝ่ายที่สนับสนุนรัฐบาลแมนจู คือ คีหน่าชินโป้ ทั้ง 2 ฝ่ายต่างก็ออกข่าวที่โต้เถียงและขัดแย้งกันอย่างรุนแรง จนกระทั่งทางรัฐบาลไทยเกรงว่าจะทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทถึงขั้นใช้กำลังปะทะกัน แต่อย่างไรก็ตามเจ้าของหนังสือพิมพ์ทั้ง 2 ฝ่ายก็ได้มาให้คำรับรองต่อทางรัฐบาลว่าจะไม่ก่อให้เกิดความเคียดแค้นแก่ทางการไทยแต่อย่างใด² ถึงแม้ว่าชาวจีนจะให้คำรับรองเช่นนี้แต่ทางรัฐบาลไทยก็ไม่วางใจเท่าใดนัก ดังนั้นหลังจากที่ชาวจีนในกรุงเทพฯ แสดงให้รู้ว่ามี ความขัดแย้งกันในค่านิยมอุดมการณ์ทางการเมือง รัฐบาลก็ได้พยายามป้องกันมิให้เกิดเหตุการณ์รุนแรง โดยสอดส่องดูแลความเคลื่อนไหวของชาวจีนอย่างใกล้ชิดมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อกำจัดชนวนซึ่งจะนำไปสู่เหตุยุ่งยากทางการเมืองอันหมายรวมถึงทั้งการเมืองในประเทศและการเมืองระหว่างประเทศ การที่ชาวจีนขออนุญาตทำกิจการใด ๆ ก็ตาม รัฐบาลต้องพยายามสืบสวนให้แน่ชัดว่าไม่มีความเกี่ยวข้องกับทางการเมืองจึงจะอนุญาตให้ดำเนินการได้³ เมื่อเป็นเช่นนี้โอกาสที่ชาวจีนจะดำเนินการตอบโต้กันจึง

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ค.21/13 จดหมายเหตุพระมณฑรี-พจนกิจ กราบทูลพระเจ้านองยาเซอ กรมหลวงเทเวทังโยโรประการ วันที่ 28 พฤศจิกายน ร.ศ. 126 และ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 น.8.7/11 จดหมายเหตุกราบบังคมทูลของพระเจ้าลูกยาเซอ กรมหมื่นราชบุรุษวิจิตรฤทธิ วันที่ 4 พฤษภาคม ร.ศ. 129.

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ค.41/41 จดหมายเหตุกราบบังคมทูลของเจ้าพระยายมราช วันที่ 9 มกราคม ร.ศ. 127.

³ คุรายละเอียดยุคในเรื่องนโยบายของรัฐบาลไทยต่อชาวจีนในบทที่ 5.

ไม่สะดวกนักในกรุงเทพฯ ประกอบกับหนังสือพิมพ์ตีหน้าจีนไป ซึ่งเป็นของฝ่ายนิยมรัฐบาล
แมนจูนั้นมีอายุไม่ถึง 1 ปีก็ยุติการดำเนินการไป ดังนั้นจึงไม่พบว่ามีเหตุการณ์รุนแรง
ระหว่างชาวจีนที่อุดมการณ์ทางการเมืองต่างกัน ปัญหาหนึ่งซึ่งจะเห็นได้จากความขัดแย้ง
ของชาวจีนทั้ง 2 ฝ่ายนี้ที่จะเกี่ยวข้องกับรัฐบาลไทย คือ ปัญหาการขออนุญาตตั้งสโมสร
การค้าในกรุงเทพฯ ซึ่งทางฝ่ายรัฐบาลก็สามารถแก้ปัญหาให้สำเร็จลุล่วงไปได้ดังจะได้
กล่าวถึงในบทที่ 5

จากความสัมพันธ์ของชาวจีนใน 3 ลักษณะที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าชาวจีนที่
เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ นี้แตกแยกเป็นก๊กเป็นเหล่าอยู่ตลอดเวลา อาจจะเป็นในเรื่อง
ของการขัดผลประโยชน์กัน หรือความแตกแยกกันตามเชื้อสายของตน และแม้แต่ในคอน
ปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อมีความสำนึกในความเป็นจีน
ร่วมกัน ชาวจีนก็ไม่สามารถรวมตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ ยังคงมีความแตกแยกกัน
ทางอุดมการณ์ทางการเมืองอีก ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ของชาวจีนในกรุงเทพฯ
นั้นโดยทั่วไปแล้วไม่พบว่ามีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างแน่นแฟ้น มีแต่การแบ่งเป็น
กลุ่มเป็นพวกอยู่ตลอดเวลาไม่กรณีใดก็กรณีหนึ่ง¹

ชุมชนชาวตะวันตก

โครงสร้างของสังคม

ชาวตะวันตกที่เข้ามาในกรุงเทพฯ นั้น อาจแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

1. พวกที่อยู่ถาวร พวกนี้คือพวกที่เข้ามาประกอบอาชีพหรือประกอบ
กิจการ เป็นหลักแหล่งในกรุงเทพฯ เป็นผู้ที่มีหลักฐานพอสมควรทั้งในค่านทรัพย์สิน

¹ ความสัมพันธ์นี้เน้นถึงชาวจีนที่เข้ามากรุงเทพฯ ครั้งใหญ่หลัง พ.ศ. 2398
อย่างไรก็ตาม คนเหล่านี้ได้มีความสัมพันธ์กับจีนเก่าที่คุ้นเคยกับการใช้ชีวิตในสังคมไทยมา
เป็นเวลานานแล้วด้วย โดยจีนใหม่ได้เข้ามาพึ่งพาจีนเก่าและอาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกัน จึง
เท่ากับว่าจีนเก่าได้ช่วยให้จีนใหม่ปรับตัวเข้ากับสังคมไทยได้ประการหนึ่ง อ้างจาก
สมเด็จพระยาচারราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5
(พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, 2504), หน้า 346.

เงินทองและฐานะในสังคม ชาวตะวันตกในกลุ่มนี้ได้แก่ข้าราชการ รวมทั้ง
 พวกที่เข้ามาประกอบธุรกิจการค้าในกิจการค้าต่าง ๆ ด้วย อย่างไรก็ตาม
 จำนวนชาวตะวันตกเหล่านี้มีไม่มากนัก คือ ในการสำรวจสำมะโนครัวปี ร.ศ.
 128 (พ.ศ. 2452) ปรากฏจำนวนชาวตะวันตกในเขต 25 ตำบลของกรุงเทพฯ
 ดังนี้ คือ

ตารางแสดงจำนวนชาวตะวันตกในกรุงเทพฯ ร.ศ. 128 (พ.ศ. 2452)

ชาติ	จำนวน		รวม
	ชาย	หญิง	
อังกฤษ	357	175	532
ฝรั่งเศส	99	45	144
อเมริกัน	28	19	47
เยอรมนี	122	40	162
รัสเซีย	13	5	18
อิตาลี	33	19	52
ออสเตรเลีย	7	19	26
เดนมาร์ก	51	18	69
สวีเดน	4	4	8
โปรตุเกส	86	64	150
ฮอลันดา	38	27	65
เบลเยียม	5	3	8
นอร์เวย์	4	1	5
สวิส	22	8	30
กรีก	4	-	4

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 น.30/9 ยอดสำมะโนครัว
 มณฑลกรุงเทพฯ ศก. 128.

สำหรับจำนวนชาวตะวันตกที่สำรวจได้ในกรุงเทพฯ นั้น น่าเชื่อถือได้มากกว่าจำนวนชาวจีนและชาวไทย ทั้งนี้เพราะชาวตะวันตกมีรูปร่างหน้าตาเป็นลักษณะเฉพาะของตนต่างไปจากชาวเอเชียอย่างเห็นได้ชัด ทำให้ไม่เกิดความสับสนระหว่างเชื้อชาติเมื่อมีการสำรวจสำมะโนครัว นอกจากนี้แล้วชาวตะวันตกที่เข้ามาในกรุงเทพฯ โดยส่วนมากนั้นจะเป็นผู้ที่มีสถานทูตของประเทศตนอยู่ในกรุงเทพฯ ด้วย ดังนั้นจึงมีการบันทึกจำนวนผู้ที่เดินทางเข้า-ออกไว้เป็นหลักฐานแตกต่างไปจากกรณีของชาวจีนซึ่งไม่มีสถานทูตของตน สำหรับความคลาดเคลื่อนของจำนวนชาวตะวันตกอันจะเกิดมาจากการนับจำนวนลูกผสมเข้าไปด้วยนั้นก็เป็นที่ไปไคยาก เพราะส่วนมากแล้วชาวตะวันตกที่อยู่ในกรุงเทพฯ จะไม่แต่งงานกับชาวไทย ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเห็นด้วยที่จะมีการร่างพระราชบัญญัติสำหรับแต่งงานคนต่างประเทศ โดยทรงมีพระราชดำริว่า "ฉันยังไม่คิดเห็นว่าจะเป็นการสำคัญอันใด เว้นไว้แต่จะมีคนไทยแต่งงานกับฝรั่ง ก็เห็นว่าเป็นอยู่แล้วทั้งฝ่ายผู้ชายฝ่ายหญิงเป็นคนต่างประเทศ จึงไม่แลเห็นว่าจะมีอันตรายขัดข้องอันใด"¹

ฉะนั้นจำนวนชาวตะวันตกจากการสำรวจสำมะโนครัวครั้งนี้จึงไม่น่าจะมีข้อผิดพลาดคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงเท่าใดนัก

2. พวกที่เข้ามาอย่างไม่ถาวร พวกนี้ส่วนมากเป็นพวกที่เข้ามาค้าขายสินค้า เมื่อเข้ามาค้าขายสินค้าหมดแล้วหรือซื้อสินค้าที่ต้องการได้เรียบร้อยแล้วก็จะเดินทางออกไป พวกนี้ถึงแม้จะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันเข้ามาแต่ก็มีจำนวนไม่น้อย โดยจะเห็นได้จากตัวอย่างจำนวนเรือที่เข้ามาที่ท่าเรือศุลกากรในกรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2443 ตามตารางต่อไปนี้

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ต.2.9/6 พระราชบัญญัติแต่งงานคนต่างประเทศ.

ตารางแสดงจำนวนเที่ยวเรือชาติตะวันตกเข้ามาค้าขายที่ท่ากรมศุลกากร
พ.ศ. 2443 (ค.ศ. 1900)

ชาติ	จำนวนเที่ยวเรือ	
	เรือกลไฟ	เรือใบ
เยอรมนี	194	1
อังกฤษ	168	1
ฝรั่งเศส	26	1
นอร์เวย์	18	7
ฮอลแลนด์	16	-
เดนมาร์ก	4	1
รัสเซีย	3	-
สวีเดน	-	1

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 กต.67.5/4 เรื่องบัญชี
 สินค้าเข้าออกท่ากรุงเทพฯ ปี 1900.

จึงเห็นได้ว่าในปีหนึ่ง ๆ นั้นจะมีเรือของชาวตะวันตกเข้ามาค้าขาย
ในกรุงเทพฯ มีไม่น้อย เมื่อเรือเหล่านี้เข้ามาจอดเป็นที่แน่นอนว่าแต่ละลำ
ต้องมีลูกเรือเข้ามาด้วย บริเวณที่เรือเข้ามาติดต่อก็คือท่าเรือศุลกากรซึ่งอยู่ใน
เขตชุมชนชาวตะวันตก (ปัจจุบันคือ สถานีตำรวจดับเพลิงบางรัก ตรอกโรง
ภาษีเก่า ถนนเจริญกรุง ติดกับสถานเอกอัครราชทูตฝรั่งเศส) ชาวตะวันตก
พวกนี้ถือได้ว่าเป็นสมาชิกของชุมชนชาวตะวันตกกลุ่มหนึ่ง แต่มีใค้อยู่ถาวร ผัด
เปลี่ยนหมุนเวียนกันเข้ามาเรื่อย ๆ ซึ่งไม่สามารถสำรวจจำนวนที่แน่นอนได้
เนื่องจากพวกนี้ไม่ได้อยู่อาศัยอย่างมีหลักฐาน เมื่อได้ขึ้นบกครั้งหนึ่ง ๆ หลังจากที่ใช้
ชีวิตในเรือมาเป็นเวลานาน คนเหล่านี้ก็พยายามหาความสุขสำราญอย่างเต็มที่
ในสถานเวียงรมย์ต่าง ๆ ประกอบกับการที่เข้าใจดีว่าตนเป็นคนในบังคับต่าง
ประเทศซึ่งได้รับสิทธิสภาพนอกอาณาเขต จึงไม่เกรงกลัวกฎหมายไทยทำให้
มีการทะเลาะวิวาทกับราษฎรในกรุงเทพฯ อยู่เสมอ ชาวตะวันตกพวกนี้จึง
เป็นประเภทที่ค่อนข้างเกะกะเกราะ¹

บรรดาชาวตะวันตกที่อยู่ในกรุงเทพฯ ทั้ง 2 กลุ่มนี้ แบ่งได้เป็น 2
ชนชั้นคั้งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำรัสถึงชาว
ตะวันตกในกรุงเทพฯ เมื่อต้นรัชกาลของพระองค์ซึ่งสภาพของชาวตะวันตกใน
เวลานั้นก็คงยังไม่แตกต่างไปจากรัชกาลก่อนเท่าใดนัก คือ

¹ เสฐียรโกเศศ, พื้นความหลัง เล่ม 1, หน้า 334.

ฝรั่งที่ออกมาอยู่ในเมืองเรานี้ ย่อมมีเป็น 2 จำพวก คือ พวกที่ 1 เป็นผู้ที่ออกมาอยู่โดยมีกิจธุระ มีเป็นข้าราชการของกรุงสยามบ้าง เป็นพ่อค้าบ้าง อีกพวกหนึ่งเป็นคนที่จะหาคำอื่นเรียกไม่ได้อีกว่า "จรจัด" เพราะมักจะเป็นผู้ที่ไต่ซึกเซคะเนจรมามากหลายแห่งแล้วและอยู่แห่งใดก็ไม่ใครจะอยู่ได้นาน ฝรั่งจำพวกที่ 1 กับที่ 2 นั้น ถึงแม้จะเป็นฝรั่งด้วยกันก็จริง แต่เขาจะไต่คบคาสมาคมระหว่างกันและกันนั้นหาไม่ไต่ เพราะเขาย่อมถือตนว่าเป็นคนละชั้นกันโดยแท้ทีเดียว¹

ในเรื่องการแบ่งชนชั้นในหมู่ชาวตะวันตกด้วยกันนี้ พวกอังกฤษดูเหมือนว่าจะมีการแบ่งชนชั้นอย่างเห็นได้ชัดเจนนที่สุด แม้แต่ในระหว่างพวกอังกฤษด้วยกันเองก็ตาม ดังที่เสฐียรโกเศศกล่าวว่า

คนชาวอังกฤษซึ่งเข้ามาอยู่ในเมืองไทย จะเข้ามารับราชการหรือเข้ามาค้าขายก็ตามที่มักจะทำคือชาติ ถือชั้นสกุลในระหว่างชาติเดียวกันอย่างเห็นได้ชัดแจ้ง ถ้าวางการงานดูก็พุดจาปราศรัยกันก็ แต่พอถึงเรื่องสวนตัวจะเล่นหัวกันอย่างฉันทันเพื่อน หรือรวมรับประทานอาหารกันอย่างกันเอง ถาผิดชั้นก็ดูเหมือนจะหลีก ๆ กัน²

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าในหมู่ชาวตะวันตกด้วยกันเองก็ยังคงมีการแบ่งชนชั้นอยู่เช่นเดียวกับในชุมชนชาวไทย และชุมชนชาวจีน ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

วิถีการดำเนินชีวิต

ในเรื่องนี้มีประเด็นที่ควรพิจารณา คือ

¹พระราชดำรัสที่ทรงมีเมื่อวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2457 ปรากฏละเอียดในพระบรมราโชวาท พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (นายกฯ เลือปลา) (พระนคร : พระราชทานและทรงพระราชทานศรัทธาพิมพ์อุทิศส่วนกุศลแก่นายหมวกเอก พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวง-ปราจิณกิติบดี, 2462), หน้า 40.

²เสฐียรโกเศศ, ฟื้นความหลัง เล่ม 2 (พระนคร : สึกมิตสยาม, 2511), หน้า 325.

1. การประกอบอาชีพ บรรดาชาวตะวันตกที่เข้ามาในกรุงเทพฯ นี้มีการประกอบอาชีพซึ่งพอจะแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ

ก. การรับราชการ คนในกลุ่มนี้จะมีลักษณะที่สำคัญ คือ ต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ อาชีพรับราชการของชาวตะวันตกนี้หมายความถึงทั้งการรับราชการในหน่วยงานของตะวันตกในกรุงเทพฯ คือในสถานกงสุลต่าง ๆ รวมถึงพวกที่รับราชการในหน่วยงานต่าง ๆ ของฝ่ายไทยด้วย กล่าวคือ ในเวลานั้นประเทศไทยได้มีการปรับปรุงประเทศในหลาย ๆ ด้านเพื่อให้ทันสมัยขึ้นตามแบบตะวันตก¹ ขณะเดียวกันทางฝ่ายไทยยังขาดแคลนในค่านบุคคลากรผู้มีความรู้ความสามารถที่จะดำเนินกิจการเหล่านี้ได้อย่างเพียงพอ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องจ้างชาวตะวันตกมาช่วยราชการด้วย ข้าราชการชาวตะวันตกนี้เริ่มมีมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว² และได้ทวีจำนวนมากขึ้นในรัชกาลต่อมา โดยมีทั้งในรูปของที่ปรึกษาและผู้ดำเนินการในกิจการนั้น ๆ โดยตรงซึ่งจะปรากฏอยู่ในแทบทุกหน่วยงานที่กำลังพัฒนาและปรับปรุงในเวลานั้น

ข. การประกอบธุรกิจการค้า การประกอบธุรกิจการค้าของชาวตะวันตกในระยะแรก ๆ ที่เข้ามานั้นมีลักษณะเป็นการตั้งบริษัทที่ประกอบกิจการหลาย ๆ อย่างในบริษัทเดียวกัน และบริษัทประเภทนี้ก็มีจำนวนไม่มากนัก โดยอาจเป็นทั้งบริษัททำการค้า ธนาคาร ประกันภัย รวมทั้งอาจมีโรงเลื่อย โรงสีอยู่ด้วย บริษัทเหล่านี้ได้แก่บริษัทเบอร์เนียว (Borneo) บริษัทมาร์ควิลด์

¹ดูรายละเอียดใน ภารดี มหาฉันทน์, รัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศ (พ.ศ. 2394 - 2475) (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, 2524).

²Samuel J. Smith, "European in Siamese Employ", Siam Repository 2 (1870) : p. 402.

(Markwald) บริษัททิกเคนแพค ซีส์ (Pickenpack Thies)¹ เป็นต้น หลังจากนั้นต่อมาเมื่อกิจการต่าง ๆ ได้ขยายมากขึ้น บริษัทห้างร้านก็ได้ประกอบธุรกิจในช่วงเวลาที่เฉพาะเจาะจงประเภทว่าเดิม กิจการทางด้านธุรกิจการค้าของชาวตะวันตกในกรุงเทพฯ นั้นพอจะแบ่งเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ดังนี้ คือ

1) กิจการส่งสินค้าเข้าและส่งออก ธุรกิจประเภท

นี้อยู่ภายใต้การดำเนินงานของพ่อค้าชาวตะวันตกเป็นสำคัญ โดยประมาณ 90% ของการค้าอยู่ในมือของพ่อค้าอังกฤษ² ในกิจการการส่งเข้าและส่งออกนี้ พ่อค้าชาวตะวันตกมิได้ติดต่อกับประชาชนผู้บริโภคหรือผู้ผลิตโดยตรง แต่เป็นการติดต่อผ่านพ่อค้าคนกลางหรือนายหน้า (คอมปะโรร์) ซึ่งส่วนมากเป็นชาวจีน³ สินค้าเข้านั้นส่วนมากเป็นสินค้าจากประเทศตะวันตกเองโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากอังกฤษ ที่สำคัญคือ สินค้าจำพวกผ้าชนิดต่าง ๆ เครื่องโลหะ เครื่องจักรกล เครื่องไฟฟ้า ปูนซีเมนต์ ยาสูบ เครื่องประดับ เครื่องแก้ว น้ำหอม⁴ เป็นต้น เมื่อพิจารณารายการสินค้าเหล่านี้แล้วจะเห็นว่านำมาใช้เพื่อสนองความต้องการในการพัฒนา และปรับปรุงประเทศให้มีความเจริญเท่าเทียมประเทศตะวันตก เป็นสำคัญ โดยส่วนหนึ่งนำมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาทางด้านการวัตถุ เช่นพวก เครื่องโลหะ เครื่องจักรกล เครื่องไฟฟ้า ปูนซีเมนต์ เป็นต้น อีกส่วนหนึ่งนั้น

¹D.B. Bradley, Bangkok Calendar (Bangkok : American Missionary Association, 1868), p. 61 - 63.

²สิริลักษณ์ สักดิ์เกรียงไกร, "ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. 2398 - 2453)" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า 79.

³ดูรายละเอียดในบทที่ 3.

⁴หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ต.2.12/8 รายงานการค้าขายกรุงเทพฯ ปี 1899 ฤกษ์ 118 ที่ มร.ริเปส ส่งเข้ามาแลแปลเป็นภาษาไทย.

เป็นสินค้าฟุ่มเฟือยและมีราคาแพงสำหรับผู้ที่ต้องการแสดงว่าตนมีความเจริญทาง
วัฒนธรรมแบบตะวันตก ซึ่งส่วนมากแล้วจะเป็นชนชั้นสูงที่มีกำลังทรัพย์หรือมีการ
ติดต่อกับชาวตะวันตก สำหรับสินค้าออกนั้นที่สำคัญคือ ข้าวและไม้¹ ทั้งนี้
เนื่องจากประเทศไทยเป็นแหล่งใหญ่ของสินค้าทั้ง 2 ชนิดนี้ โดยประชาชนใน
ภาคกลางเกือบทั้งหมดทำนาเป็นอาชีพหลัก และมีกรุงเทพฯ เป็นตลาดการค้า
ที่สำคัญที่สุด² ส่วนป่าไม้โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม้สักนั้นมีมากทางภาคเหนือของ
ประเทศและเป็นไม้ที่มีคุณภาพดีกว่าของพม่า ซึ่งเป็นแหล่งสินค้าประเภทนี้อีกแห่ง
หนึ่ง³ ดังนั้นพ่อค้าชาวตะวันตกจึงต้องการสินค้าทั้ง 2 ประเภทนี้เป็นจำนวนมาก
มากเพื่อส่งไปขายยังประเทศของตน หรือนำไปขายยังดินแดนอื่น ๆ อีกด้วย
สำหรับแหล่งการค้าข้าวในต่างประเทศนั้นได้แก่ สิงคโปร์ ฮอลแลนด์ ยุโรป และ
อเมริกา⁴ โดยเป็นสินค้าออกที่มีจำนวนและมูลค่าสูงมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาท

¹ Norman Maxwell, "Imports, Exports and Shipping",
Twentieth Century Impressions of Siam, p. 136.

² Ibid.

³ J.G.D. Campbell, Siam in the Twentieth Century
(London : Edward Arnold Publishers to the India Office, 1902),
p. 25 - 26 อ้างถึงใน สมัยโฉม สุนทรสวัสดิ์, "การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์
เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือของไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2439 ถึง พ.ศ. 2475"
(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 224.

⁴ ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ, "การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลาง ตั้งแต่รัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2411 - 2475)" (วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521),
หน้า 242.

สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว¹ ในระยะแรกที่ชาวตะวันตกเข้ามาค้าเป็น
กิจการส่งข้าวออกนอกประเทศนี้ ชาวตะวันตกได้เข้ามาตั้งโรงสีข้าวเองด้วย
เพื่อแปรรูปจากข้าวเปลือกเป็นข้าวสาร แต่ในเวลาต่อมากิจการโรงสีข้าว
ของชาวตะวันตกได้ซบเซาลงไปเพราะไม่สามารถแข่งขันกับชาวจีนได้ ทั้งนี้
เนื่องจากชาวจีนสามารถติดต่อซื้อข้าวจากชวาเนาได้โดยตรงโดยไม่ผ่านพ่อค้า
คนกลาง รวมทั้งไม่มีอุปสรรคทางด้านภาษาค้วย ดังนั้นในตอนปลายรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ จากการสำรวจใน พ.ศ.
2451 ปรากฏมีโรงสีของชาวตะวันตกเหลือเพียง 3 โรงเท่านั้นในกรุงเทพฯ
นอกนั้นแล้วเป็นข้าวของชาวจีน² จึงนับได้ว่ากิจการการค้าข้าวของชาวตะวัน-
ตกในระยะหลังนี้ซบเซาลงจากเดิมเพราะไม่สามารถแข่งขันกับชาวจีนได้

สำหรับกิจการส่งไม้สักออกนอกประเทศนั้น ตลาดการค้าที่สำคัญคือ
ประเทศทางยุโรป³ สินค้าประเภทนี้เป็นที่ต้องการอย่างมากในช่วงกลาง
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะขณะนั้นเป็นเวลา
ที่ป่าไม้ในพม่าได้ถูกทำลายลงจนเกือบหมดแล้ว พ่อค้าชาวตะวันตกจึงมุ่งความ
สนใจมายังไทยเป็นสำคัญ ในการส่งไม้ส่งออกต่างประเทศนั้น ชาวตะวันตกได้
มีโรงเลื่อยเพื่อแปรรูปสินค้าให้สะดวกแก่การส่งออกด้วย โดยไม้ซึ่งจะถูก
ลำเลียงมาจากภาคเหนือโดยทางน้ำจนกระทั่งมาถึงโรงเลื่อยซึ่งส่วนมากแล้ว
จะอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาทางตอนล่างของกรุงเทพฯ⁴ เมื่อแปรรูปแล้วก็จะได้

¹ "ประกาศเตือนสติผู้ซื้อข้าว ขายข้าว", ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4
(พ.ศ. 2394 - 2404), หน้า 177.

² ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ, "การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลาง...", หน้า 219.

³ ชมัยโณม สุนทรสวัสดิ์, "การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการ
ป่าไม้ทางภาคเหนือของไทย...", หน้า 225.

⁴ A.J.C. Dickson, "The Teak Industry", Twentieth
Century Impressions of Siam, p. 173.

ส่งไปจำหน่ายต่างประเทศต่อไป ในกิจการส่งไม้ออกนี้ไม่ปรากฏว่าชาวจีนจะเข้ามาแข่งขันกับชาวตะวันตกได้สำเร็จ เพราะชาวตะวันตกได้สัมปทานจากรัฐบาลในการทำป่าไม้ในภาคเหนือ¹ โรงเลื่อยของชาวยุโรปจึงมีไม้เข้ามาป้อนอย่างไม่ขาดแคลน รวมทั้งกิจการโรงเลื่อยนี้ต้องใช้เทคนิควิธีการที่สลับซับซ้อน ชาวจีนจึงไม่สามารถเข้ามาแข่งขันได้² ดังนั้นกิจการโรงเลื่อยและการส่งไม้ออกนอกประเทศนี้จึงยังคงเป็นบทบาทของชาวตะวันตกเป็นสำคัญ

2) กิจการค้าที่ติดต่อกับประชาชนโดยตรง กิจการประเภทนี้ได้แก่การตั้งห้างจำหน่ายสินค้าปลีกโดยทั่วไป ซึ่งส่วนมากก็เป็นสินค้าจากประเทศตะวันตก สินค้าเหล่านี้ก็คือสินค้าที่พ่อค้าชาวตะวันตกส่งเข้ามาจำหน่ายนั่นเอง โดยส่วนหนึ่งพ่อค้าจีนก็รับไปจำหน่ายต่อ³ อีกส่วนหนึ่งห้างร้านขายปลีกของชาวตะวันตกได้จัดจำหน่ายเอง ห้างร้านขายปลีกของชาวตะวันตกนี้มีอยู่ทั้งในบริเวณชุมชนชาวตะวันตก และในเขตย่านการค้าภายในกำแพงพระนครตั้งที่ใดกล่าวแล้วในบทที่ 1 นอกจากการจำหน่ายสินค้าปลีกแล้ว กิจการการค้าของชาวตะวันตกที่ติดต่อกับประชาชนโดยตรงยังพบได้ในรูปของการให้บริการต่าง ๆ โดยใช้เทคโนโลยีแบบตะวันตก อาทิเช่น ร้านถ่ายรูป คลินิกแพทย์ ร้านขายยา และกิจการเคาน์เตอร์⁴ เป็นต้น กิจการเหล่านี้เป็นการติดต่อระหว่างผู้ให้บริการหรือผู้ขายกับลูกค้าโดยตรง ไม่ต้องผ่านพ่อค้าคนกลางหรือนายหน้าแต่อย่างใด

¹ A.J.C. Dickson, "The Teak Industry", Twentieth Century Impressions of Siam, p. 171.

² ชมัยโณม สุนทรสวัสดิ์, "การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือของไทย...", หน้า 216.

³ กาญจนา โล่ห์วัชรสันติ, "ชาวจีนกับเศรษฐกิจไทย" (วิทยานิพนธ์ เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2517), หน้า 110.

⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ต.41/10 บทความเรื่อง German in Siam จากหนังสือพิมพ์ Yamato วันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2449.

3) กิจการเพื่อการบริการและส่งเสริมการค้า การค้าขายใน 2 ประเภทที่กล่าวแล้วนั้นจะมีความเจริญก้าวหน้าและมีความมั่นคงได้หรือไม่นั้นต้องอาศัยกิจการอื่นมาเป็นส่วนประกอบด้วยเพื่ออำนวยความสะดวกแก่การค้า อาทิเช่น ธุรกิจการเดินเรือ และการธนาคาร เป็นต้น ชาวตะวันตกที่ต้องการควบคุมกิจการค้าในกรุงเทพฯ ต้องพยายามควบคุมกิจการเพื่อการบริการและส่งเสริมการค้าเหล่านี้ด้วย ดังที่กล่าวแล้วว่าการค้าของชาวตะวันตกในกรุงเทพฯ นั้นส่วนมากแล้วดำเนินกิจการโดยชาวอังกฤษ ดังนั้นชาวอังกฤษจึงได้ควบคุมกิจการเดินเรือและการธนาคารไว้ด้วย โดยปรากฏว่าในช่วง 15 ปีแรก หลังจากการทำสนธิสัญญาเบาริงแล้ว 88% ของกิจการเดินเรือเป็นของชาวอังกฤษ¹ สำหรับกิจการธนาคารนั้นปรากฏว่าอังกฤษเป็นเจ้าของธนาคาร 3 แห่งในกรุงเทพฯ คือ ธนาคารฮ่องกงและเซี่ยงไฮ้ (Hong Kong and Shanghai Banking Corporation Ltd.) ธนาคารชาเตอร์ (The Chartered Bank of India, Australia and China Ltd.) และธนาคารเมอร์แคนไทน์ (Mercantile Bank of India)²

ในการประกอบอาชีพต่าง ๆ ของชาวตะวันตกในกรุงเทพฯ นี้ นอกจากชาวอังกฤษจะมีบทบาทมากที่สุดแล้ว ในช่วงประมาณ 10 ปีสุดท้ายของรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นไป ชาวเยอรมันได้เข้ามาทวีบทบาทของตนเป็นอย่างมาก ทั้งนี้โดยมีปัจจัยทั้งฝ่ายเยอรมันและฝ่ายไทยสำหรับปัจจัยสนับสนุนทางฝ่ายเยอรมันนั้นเนื่องมาจากในช่วงนี้เป็นเวลาที่ประเทศ

¹ สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร, "ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. 2398 - 2453)", หน้า 82.

² W.J.F. Williamson, "Finance", Twentieth Century Impressions of Siam, p. 112 - 121.

เยอรมนีมีความสงบสุขมากขึ้น เนื่องจาก บิสมาร์ค (Bismarck) ได้ดำเนินการรวมประเทศเยอรมนีได้สำเร็จใน พ.ศ. 2414 หลังจากที่มีการปรับปรุงกิจการภายในประเทศให้เข้มแข็งขึ้นแล้ว เยอรมันก็ได้พยายามขยายอำนาจทางทะเลด้วย โดยการออกกฎหมายการเดินเรือใน พ.ศ. 2441 และ 2443 ซึ่งเรียกว่า "แผนการณ์ตีร์ปีทซ์ (Tirpitz)" โดยมีจุดประสงค์เพื่อต้องการให้กองทัพเรือเยอรมันเข้มแข็งมาก จนกระทั่งไม่มีชาติมหาอำนาจใดแม้แต่ชาติที่เข้มแข็งที่สุด (หมายถึง อังกฤษ) จะสามารถโจมตีได้¹ การที่เยอรมันได้มีการปรับปรุงแสนยานุภาพทางเรือนี้ นอกจากจะมีผลทางยุทธศาสตร์แล้ว ยังมีผลต่อการขยายตัวทางการค้าในซีกโลกทางตะวันออกด้วย ดังนั้นหลังจากนี้ไป อิทธิพลของเยอรมันก็ได้เพิ่มมากขึ้นในเมืองไทย อย่างไรก็ตามจุดประสงค์สำคัญของเยอรมัน ก็คือ การค้า ไม่ได้ต้องการยุ่งเกี่ยวทางการเมืองเท่าใดนัก² สำหรับปัจจัยสนับสนุนทางฝ่ายไทยนั้นก็คือ ไทยต้องการให้มหาอำนาจตะวันตกประเทศอื่นนอกจากอังกฤษและฝรั่งเศส เข้ามาบีบบังคับในเมืองไทยด้วย ทั้งนี้เนื่องจากปัญหาเหตุการณ์ ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) ในครั้งนี้ได้มีวิกฤตการณ์การรบระหว่างไทยและฝรั่งเศสที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยา³ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเคยหวังว่าอังกฤษจะสามารถช่วยไทยได้ในยามที่ฝรั่งเศสรุกราน แต่เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้พระองค์ตระหนักว่าไทยไม่สามารถหวังความช่วยเหลือจากอังกฤษได้อย่างแท้จริง ทำให้ฝ่ายไทยต้องการหาประเทศ

¹ดูรายละเอียดใน ฮูแบร์ตุส ชู เลอเวนสไตน์, ประวัติศาสตร์เยอรมัน แปลโดย นิธิ เอียวศรีวงศ์ (พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2511), หน้า 190 - 227.

²อัมพร ตั้งเสวี, "วิเทโศบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อมหาอำนาจยุโรป", หน้า 77 - 78.

³ดูรายละเอียดใน พลเรือตรี แชน ปัจจุบันานท์ และ นาวาเอกสวัสดิ์ จันทน์, กรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส และการรบที่ปากน้ำเจ้าพระยา ร.ศ. 112 (พระนคร : กรมยุทธศึกษาทหารเรือ, 2510).

พันธมิตรที่เป็นมหาอำนาจตะวันตกอื่นอีกด้วย ซึ่งก็หมายถึงรัสเซียและเยอรมัน¹ ดังนั้นเมื่อเยอรมันขยายบทบาทของตนเข้ามาไทยจึงมิได้ชักขวาง จนในที่สุดเยอรมันก็เป็นชาติเดียวที่สามารถแข่งขันอิทธิพลกับอังกฤษในเมืองไทยได้² บทบาทของเยอรมันในเมืองไทยเวลานั้นเห็นได้ในหลาย ๆ วงการ เช่น ในกิจการเดินเรือที่อังกฤษเคยควบคุมอยู่ได้เกือบทั้งหมดเพื่อส่งเสริมการค้า³ ในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวปรากฏว่าบริษัทเดินเรือของเยอรมันได้เข้ามามีบทบาทแทน โดยสามารถควบคุมกิจการเดินเรือพาณิชย์ในประเทศไทยได้ตลอดไป จนกระทั่งถึงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2³ ในด้านการธนาคารนั้นถึงแม้ว่าจะไม่มีธนาคารของเยอรมันโดยตรง แต่ชาวเยอรมันก็ได้เข้ามามีส่วนบริหารกิจการธนาคารสยามกับมาจอล (ปัจจุบันคือธนาคารไทยพาณิชย์) ร่วมกับชาวไทย⁴ นอกจากนี้แล้วยังปรากฏมีชาวเยอรมันซึ่งมีบทบาทในค่านต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ อีกมีใช้น้อย เช่น ข้าราชการ แพทย์ เภสัชกร ช่างภาพ⁵ เป็นต้น ดังนั้นจึงนับว่าเยอรมันเป็นชาวตะวันตกอีกกลุ่ม

¹ อัมพร ตั้งเสรี, "วิเทโศบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีต่อมหาอำนาจยุโรป", หน้า 13.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 75 - 81.

³ สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร, "ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. 2398 - 2453)", หน้า 82.

⁴ ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด อนุสรณ์ 50 ปี (พระนคร : ธนาคารไทยพาณิชย์, 2500), หน้า 34 - 37.

⁵ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ต.41/10 บทความเรื่อง "Germany and Siam" ในหนังสือพิมพ์ Yamato วันที่ 2 ธันวาคม 1906 (พ.ศ. 2449).

หนึ่งที่ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในสังคมกรุงเทพฯ นอกเหนือไปจากอังกฤษตั้งแต่ประมาณช่วง 10 ปีสุดท้ายของรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นไป

2. สภาพบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ดังได้กล่าวไว้ในบทที่ 1 แล้วว่า ชุมชนชาวตะวันตกนั้นจะแบ่งลักษณะได้เป็นกลุ่มใหญ่ ๆ คือ ตอนบนสุดนั้นจะเป็นที่ทำการของสถานกงสุลต่าง ๆ ใต้ลงมาแถบสี่พระยา สุรวงศ์ บางรัก เป็นย่านธุรกิจ และตอนล่างสุดจะเป็นย่านอุตสาหกรรม ลักษณะสภาพบ้านเรือนของชาวตะวันตกเหล่านี้ก็มีความสอดคล้องกับประโยชน์ใช้สอยในแต่ละบริเวณ ดังกล่าว ดังนั้นจึงควรพิจารณาสภาพบ้านเรือนที่อยู่อาศัยในบริเวณนี้ไปที่ละประเภท คือ

ก. ลักษณะสถานกงสุลและบ้านอยู่อาศัย สถานกงสุลและบ้านอยู่อาศัยนี้จะมีลักษณะคล้ายคลึงกัน อาจจะแตกต่างกันที่ขนาดและความหรูหราสวยงาม ทั้งนี้เนื่องด้วยมีสถานกงสุลหลายประเทศอยู่ใกล้เคียงกัน ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องรักษาไว้ซึ่งเกียรติภูมิของประเทศของตนไม่ให้ด้อยกว่าประเทศอื่น สิ่งที่จะแสดงออกไปประการหนึ่ง คือ ความโอ้อ่าของสถานที่ ด้วยเหตุนี้จึงปรากฏว่าสถานกงสุลแต่ละแห่งจะมีลักษณะเป็นตึกที่สวยงามใหญ่โตอย่างเห็นได้ชัด¹ อย่างไรก็ตาม ถ้าพิจารณาลักษณะโดยทั่ว ๆ ไปแล้ว สถานกงสุลและบ้านอยู่อาศัยก็ไม่แตกต่างกันมากนัก ลักษณะการก่อสร้างเป็นแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกซึ่งเป็นที่นิยมกันในขณะนั้น เช่น แบบวิกตอเรียน (Victorian) แบบอเมริกันโคโลเนียล (American Colonial) แบบยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาตอนปลาย (Late Renaissance) เป็นต้น ซึ่งไม่ได้จำเพาะ

¹ Samuel J. Smith, "Bangkok, Siam, As It Is",

เจาะจงว่าจะ เป็นแบบใดแบบหนึ่งโดยเฉพาะ¹ อย่างไรก็ตามสถาปนิกผู้ออกแบบก่อสร้างก็ได้ปรับปรุงส่วนประกอบบางส่วนให้เข้ากับลักษณะถิ่นฟ้าอากาศของเมืองไทยด้วย เช่น มีกันสาดสำหรับกันแดดกันฝน มีระเบียงรอบ หรือมีประตูหน้าต่างบานเกล็ด² เป็นต้น

ข. ลักษณะของบริษัทห้างร้าน สถาปัตยกรรมลักษณะนี้จะเห็นได้ในเขตที่เป็นย่านธุรกิจ คือแถบสี่พระยา สุรวงศ์ และบางรัก เพื่อความเหมาะสมในการประกอบธุรกิจการค้าขายติดต่อกับผู้คนจำนวนมาก ลักษณะบ้านเรือนของผู้ประกอบการชนิดนี้จึงเป็นไปในรูปของตึกแถวริมถนน ซึ่งเป็นเรือนพักอาศัยถึงร้านค้า (Shop House) ส่วนมากเป็นอาคาร 2 ชั้นติดต่อกันเป็นแถวยาว โดยมีลักษณะการตกแต่งตามความนิยมของสถาปัตยกรรมตะวันตกเช่นกัน³

ค. ลักษณะอาคารในย่านอุตสาหกรรม ย่านอุตสาหกรรมของชาวตะวันตกนั้นอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่ตอนใต้ของย่านธุรกิจแถบสี่พระยาบางรัก ไปจนถึงสุดถนนเจริญกรุงที่บางคอแหลม ในบริเวณนี้จะมีลักษณะที่สำคัญ

¹ดูรายละเอียดใน ไซแสง ศุระวัฒนะ, "การศึกษาอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่มีต่อแบบอย่างสถาปัตยกรรมในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2208 - 2475" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520),

²ดูสตี ทิพทัส และ มานพ พงศ์ทัต, บ้านในกรุงเทพฯ, หน้า 181.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 142 และ ไซแสง ศุระวัฒนะ, "ตึกแถวรุ่นคุณปู่", ปัญหาตึกแถว (กรุงเทพมหานคร : สัมมนาวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ 13 - 14 ตุลาคม พ.ศ. 2524, 2524), หน้า 14.

คือ เป็นโรงเลื่อย โรงสี อูเรือ หรืออาจจะเป็นโกดังเก็บสินค้าของบริษัทการค้าต่าง ๆ¹ เนื่องด้วยกิจการประเภทเหล่านี้ส่วนมากมีใช้กิจการที่จะต้องแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้ากับประชาชนโดยตรง แต่เป็นกิจการเกี่ยวกับการผลิตตลอดจนการรับส่งสินค้ากับต่างประเทศโดยทางเรือ ดังนั้นจึงไม่จำเป็นที่จะต้องอยู่ในย่านธุรกิจซึ่งมีความแออัดมากกว่า รวมทั้งราคาที่ดินหรือค่าเช่าในย่านธุรกิจก็มีราคาแพงกว่าด้วย ขณะเดียวกันที่ย่านอุตสาหกรรมมีที่ตั้งเรียงรายตามริมแม่น้ำตอนใต้ของกรุงเทพฯ นี้ก็มีความสะดวกในการขนส่งสินค้าทางเรือด้วยการที่กิจการเหล่านี้อยู่ในบริเวณนอกเขตความเจริญออกไปเช่นมีจึงมีผลต่อลักษณะของอาคารตลอดจนที่อยู่อาศัย คือ เมื่อพิจารณาจากภาพถ่ายย่านอุตสาหกรรมริมแม่น้ำเจ้าพระยาของชาวตะวันตกในสมัยนั้นแล้ว จะเห็นได้ว่ามีบริเวณกว้างขวาง ค่านิ่งถึงประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญ ไม่ได้คำนึงถึงความสวยงามเท่าใดนัก บางแห่งอาจจะกว้างขวางมากโดยยาวนานตามลำแม่น้ำถึง $\frac{1}{4}$ ไมล์ก็มี อาคารที่จะแสดงถึงลักษณะของชาวตะวันตกได้ คือ อาคารที่เป็นสำนักงานเท่านั้น โดยมีลักษณะเป็นแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกเช่นเดียวกับบ้านเรือนทั่วไป แต่ความทรูทรอลน้อยลง²

3. ชนมกรรมนิยมประเพณี ชาวตะวันตกที่เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ นี้ โดยทั่วไปแล้วยังคงรักษาชนมกรรมนิยมประเพณีเดิมของตนไว้เป็นส่วนมากในระยะแรก คือในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะที่ยังมีชาวตะวันตกในกรุงเทพฯ ไม่มากเท่าใดนัก ปรากฏว่าคนเหล่านี้พูดภาษาไทยได้³ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากความจำเป็นที่จะต้องติดต่อกับคนไทยในขณะที่ชาว

¹ เสรีเยอร์โกเศศ, พื้นความหลัง เล่ม 1, หน้า 333.

² Norman Maxwell, "Imports, Exports and Shipping", p. 174 - 177.

³ Samuel J. Smith, "European in Siamese Employ", p. 402.

ตะวันตกด้วยกันเองยังมีจำนวนน้อย แต่ระยะหลังเมื่อชาวตะวันตกได้ทวีจำนวนมากขึ้นแล้ว ลักษณะนี้ค่อย ๆ หดไป ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันก็คงความเป็นแบบตะวันตกของตนไว้ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ ความเชื่อตลอดจนพิธีกรรมทางศาสนา จากบัญชีรายชื่อวัดคริสต์ศาสนาเฉพาะนิกายโรมันคาทอลิกที่กรุงเทพฯ ใน ร.ศ. 128 (พ.ศ. 2452) นั้น ปรากฏว่าวัดประเภทนี้มีอยู่หลายวัด คือ วัดบาทหลวงตลาดน้อย วัดบาทหลวงบางรัก วัดในโรงพยาบาลคลองพ้อม และวัดในโรงเรียนผู้หญิงถนนสีลม¹ นอกจากวัดในนิกายโรมันคาทอลิกแล้ว ยังปรากฏมีวัดคริสต์ศาสนาในนิกายโปรเตสแตนต์ในเขตชุมชนชาวตะวันตกอีกด้วย ซึ่งเดิมพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานที่ดินบริเวณวัดยานนาวาให้เป็นที่ตั้งสร้างวัด แต่ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการร้องเรียนว่าบริเวณนี้หมดความสงบไปเนื่องด้วยมีเสียงรบกวนจากโรงงานใกล้เคียง พระองค์จึงพระราชทานที่ดินแห่งใหม่ให้ที่บริเวณท่าบ่อสาทร เพื่อสร้างเป็นวัดตลอดจนสถานที่อื่น ๆ อันเกี่ยวเนื่องกับศาสนาได้ตามความประสงค์ของบรรดาผู้ร้องเรียน² ด้วยเหตุนี้บรรดาชาวตะวันตกที่อยู่ในกรุงเทพฯ จึงยังคงมีความยึดมั่นในศาสนาตามประเพณีดั้งเดิมของตน แม้ในพิธีศพก็ทำตามประเพณีเดิม โดยปรากฏว่ามีสัปเหร่อชาวเยอรมันในกรุงเทพฯ ด้วย ซึ่งได้จัดการศพชาวตะวันตกต่าง ๆ โดยไม่ได้จำกัดเฉพาะชาวเยอรมันเท่านั้น³

¹ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ (ผู้รวบรวม), "พระราชบัญญัติว่าด้วยลักษณะของวัดบาทหลวงโรมันคาทอลิกในกรุงเทพฯ ตามกฎหมาย" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 23 (พระนคร : โรงพิมพ์เคลิเมนต์, 2477), หน้า 132.

²ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ (ผู้รวบรวม), "ประกาศพระราชทานที่ดินสำหรับสร้างวัดโปรเตสแตนต์" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 19 (พระนคร : โรงพิมพ์เคลิเมนต์, 2478), หน้า 172 - 173.

³W.A.R. Wood, Consul in Paradise (London : Souvenir Press, 1965), p.

4. การพักผ่อนหย่อนใจ ในเรื่องการพักผ่อนหย่อนใจในยามว่างนั้น ชาวตะวันตกก็ได้ใช้ชีวิตตามแบบแผนเดิมเช่นกัน ในระยะแรกขณะที่ยังมีจำนวนชาวตะวันตกไม่มากนัก ร้านค้าขาย สโมสร ตลอดจนกิจการหรือการพักผ่อนหย่อนใจสำหรับชาวตะวันตกยังไม่ค่อยมี คนเหล่านี้ก็นิยมกันชมรมเข้ามาจอกฟุ้งแตรวงของทหารซึ่งบรรเลงทุกเย็นระหว่างเวลา 16.00 - 18.00 น. เว้นวันอาทิตย์ ที่หน้ากรมยุทธนาธิการ¹ ภายหลังเมื่อชาวตะวันตกได้ทยอยกันเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ เป็นจำนวนมากขึ้นแล้วก็ได้มีกิจการที่สนองความต้องการในการพักผ่อนหย่อนใจตามแบบของตนมากขึ้นเรื่อย ๆ กิจกรรมที่เห็นได้ชัดนั้นมี 2 ลักษณะ คือ การบันเทิงและการกีฬา ในค่านการบันเทิงนั้นแหล่งที่พวกชาวตะวันตกมาเที่ยวเตร่กันมาก คือ บริเวณตั้งแต่โรงแรมโอเรียนเต็ลขึ้นไปจนถึงย่านตรงข้ามปากถนนสี่พระยา บริเวณนี้มีทั้งโรงเหล้า โรงขายอาหาร โรงเต็นท์ และดนตรี² ซึ่งก็คือลักษณะของไนท์คลับในปัจจุบันนั่นเอง บรรดาหญิงบริการในสถานเริงรมย์เหล่านี้ก็ล้วนแต่เป็นหญิงชาวตะวันตกด้วยเช่นกัน³ นอกจากการพักผ่อนหย่อนใจด้วยการบันเทิงแล้ว ชาวตะวันตกยังนิยมการเล่นกีฬาอีกด้วย อาทิเช่น เทนนิส และคริกเกต เป็นต้น ซึ่งส่วนมากจะมีสนามอยู่ตามสโมสร และสถานกงสุลต่าง ๆ⁴ แต่ถ้าเป็นการเล่นกอล์ฟ

¹ พลตรี พระยาอนุภาพไตรภพ, พระมหานครกรุงเทพฯ ในความทรงจำของคนอายุเจ็ดสิบ, หน้า 191.

² เสฐียรโกเศศ, พื้นความหลัง เล่ม 1, หน้า 333.

³ เสฐียรโกเศศ, พื้นความหลัง เล่ม 3 (พระนคร : ศึกษิตสยาม, 2512), หน้า 27.

⁴ H. Warrington Smyth, Five Years in Siam (From 1891 - 1896), Vol. I (London : John Murray, 1898), p. 14.

ซึ่งต้องอาศัยสนามอย่างกว้างขวางและมีมาตรฐานเพียงพอแล้ว ก็จะมาเล่นกันที่สนามหลวง สนามสถิตยาศิขธรรม (บริเวณกระทรวงยุติธรรมในปัจจุบัน) และสนามไชย รวมกันทำเป็นสนามกอล์ฟขนาด 9 หลุม¹

เมื่อพิจารณาถึงชีวิตประจำวันของชาวตะวันตกในกรุงเทพฯ นี้ จะเห็นว่า เป็นไปตามความเคยชินของตนเป็นสำคัญ ไม่ได้มีการปรับตัวให้ เป็นไปตามลักษณะของคนไทยและคนจีน ซึ่งเป็นคนส่วนมากในกรุงเทพฯ แต่อย่างใด บรรดาชาวตะวันตกยังคงมีลักษณะการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพ ความ เป็นอยู่ ความเชื่อ ตลอดจนการพักผ่อนหย่อนใจในยามว่างตามวัฒนธรรมเดิมของตนอย่างเห็นได้ชัด

ความสัมพันธ์ภายในชุมชนชาวตะวันตก

จากวิถีชีวิตของชาวตะวันตกในกรุงเทพฯ ซึ่งส่วนมากยังคงลักษณะตามแบบแผนเดิมของตนนั้น ทำให้น่าจะเข้าใจว่าความสัมพันธ์ภายในชุมชนชาวตะวันตกคงจะเป็นไปด้วยดี เพราะมีลักษณะร่วมกันหลายประการ กล่าวคือ เป็นชนกลุ่มน้อยในสังคมชาวเอเชีย มีชนบทนิยมประเพณีและความเชื่อคล้ายคลึงกัน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ก็ไม่แตกต่างกันมากนัก ดังนั้นการที่คนเหล่านั้นมารวมกลุ่มกันอยู่ภายในสภาพสังคมที่แตกต่างจากตนนั้นน่าจะทำให้คนเหล่านี้มีความรู้สึกผูกพันกันและมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน แต่ถ้ามองอย่างลึกซึ้งลงไปแล้ว จะเห็นว่าความสัมพันธ์ภายในชุมชนชาวตะวันตกมิได้เป็นเช่นนี้ ความสัมพันธ์อันดีระหว่างกันนั้นจะเห็นได้ในช่วงแรกที่ชาวตะวันตกเริ่มเข้ามาในกรุงเทพฯ โดยมีจำนวนจากแต่ละประเทศไม่มากนัก ในระยะนั้นยังเห็นความสัมพันธ์กันค่อนข้างแน่นแฟ้น โดยปรากฏว่ามีสถานที่พบปะสมาคมกันเพียงที่เดียวในกรุงเทพฯ (The United Club) ซึ่งตั้งอยู่บริเวณมณฑลเจริญกรุงศกกับสี่พระยาเพียงแห่งเดียว

¹หลวงจักรปาณิศรวิเศษ (ผู้รวบรวม), เรื่องของเจ้าพระยามหิธร (พระนคร : ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2499, 2499), หน้า 222.

เท่านั้น¹ ณ ที่นี้ประกอบด้วย ห้องอ่านหนังสือและห้องสมุด ห้องเต็นท์ ห้องอาหาร ห้องเล่นบิลเลียดและไพ่ สนามเทนนิสและโบว์ลิ่ง ซึ่งเท่ากับเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจที่เฟื่องพร้อมด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างพร้อมมูล² ทำให้ชาวตะวันตกที่ยังคงมีจำนวนไม่มากนักมาพบปะชุมนุมกัน ณ ที่แห่งนี้ และมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน อย่างไรก็ตามเมื่อชาวตะวันตกจากประเทศต่าง ๆ ได้ทวีจำนวนเข้ามาเรื่อย ๆ ลักษณะความสัมพันธ์ที่เคยมีต่อกันก็เปลี่ยนแปลงไปประเด็นสำคัญที่ควรนำมาพิจารณา คือ คนเหล่านี้มาจากประเทศต่าง ๆ กัน ซึ่งแต่ละประเทศต่างก็พยายามจะแสวงหาผลประโยชน์ให้แก่ตนอย่างมากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างอังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมัน ซึ่งเป็นชาวตะวันตกที่มามีบทบาทมากในกรุงเทพฯ โดยพยายามเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ทั้งทางด้านการเมืองและการค้า การที่ชาติต่าง ๆ ต้องการแย่งผลประโยชน์กันนี้ จึงทำให้เกิดความแตกแยกภายในชุมชนชาวตะวันตกตามไปด้วย ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่าชาวตะวันตกที่เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ นั้นแบ่งตามอาชีพได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือรับราชการ และประกอบธุรกิจการค้า การแข่งขันอำนาจในหมู่ชาวตะวันตกด้วยกันเองนี้จะเห็นได้ในทั้ง 2 กลุ่ม กล่าวคือ ในวงราชการนั้น ชาวตะวันตกแต่ละชาติต่างก็พยายามแย่งตำแหน่งกันเพื่อจะไม่ให้แต่ละฝ่ายต้องเสียผลประโยชน์ของตน ดังปรากฏว่าในต้นปี พ.ศ. 2446 มีข่าวว่าฝรั่งเศสจะขอตำแหน่งที่ปรึกษาเสนาบดี เมื่อทางฝ่ายเยอรมันทราบเรื่องนี้ขึ้นมา อุปทูตเยอรมันได้ไปเข้าเฝ้าพระเจ้าอนงยาเชอ กรมหลวงเทเวศร์วัชรปรีการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ และทูลคัดค้านพร้อมทั้งขอความมั่นใจว่าตำแหน่งของชาวเยอรมันจะยังคงอยู่เช่นเดิม³ สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าชาวตะวันตก

¹ พลตรี พระยาอนุภาพไตรภพ, พระมหานครกรุงเทพฯ ในความทรงจำของนายเจ็ดสิบ, หน้า 191.

² Arnold Wright, "Bangkok", p. 252.

³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 บ.9/26 คำสนทนาระหว่างพระเจ้าอนงยาเชอ กรมหลวงเทเวศร์วัชรปรีการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ และคอกเตอร์ ฟอน เคอร์ ไฮเค อุปทูตเยอรมัน วันที่ 2 พฤษภาคม ร.ศ. 122.

ที่อยู่ในวงราชการของไทยได้มีการพยายามแย่งชิงตำแหน่งหน้าที่กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำแหน่งที่จะเกี่ยวเนื่องในทางผลประโยชน์ของประเทศตน เช่น ตำแหน่งทางศาลฎีกา เป็นต้น นอกจากการแตกแยกในระหว่างผู้ที่ทำราชการแล้ว กลุ่มผู้ประกอบการค้าก็มีการแย่งชิงผลประโยชน์ด้วยเช่นกัน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ เมื่ออังกฤษได้เข้ามาตั้งธนาคารฮ่องกงเซี่ยงไฮ้ในกรุงเทพฯ ใน พ.ศ. 2431 แล้ว ทางฝ่ายฝรั่งเศสก็ได้แสดงความจำนงขออนุญาตตั้งธนาคารพร้อมทั้งขอให้มีสิทธิพิเศษต่าง ๆ มากมายโดยได้แสดงถึงความต้องการในการแย่งชิงผลประโยชน์กัน คือ พวกพ่อค้าฝรั่งเศสได้มีจดหมายกราบทูลเสนาบดีว่าการต่างประเทศว่า

ถ้าพระ^{คุณ}เค็ช ไม่เห็นว่าจะรับได้ในกรณีที่ข้าพเจ้าขอแล้ว ข้าพเจ้าขอไต่ขอมให้เหมือนที่ไต่ให้แก่อังกฤษเซี่ยงไฮ้แมงก๊กที่เป็นกำปนีของอังกฤษ คือว่าให้อนุญาตให้ตั้งแมงก๊กที่กรุงเทพฯ แมงก๊กหนึ่ง สำหรับไต่จ่ายเงินรับเงิน และตัวกระชายเงินที่ไต่ให้แกคนที่ถือไปนั้นจะรับเหมือนอย่างฮ่องกงเซี่ยงไฮ้แมงก๊กด้วย¹

ในครั้งนีไม่ปรากฏหลักฐานว่าทางฝ่ายรัฐบาลให้คำตอบว่าอย่างไร แต่ก็ปรากฏว่าในระยะเวลาต่อมาคือใน พ.ศ. 2439 ธนาคารของฝรั่งเศสก็ได้เกิดขึ้นในกรุงเทพฯ คือ ธนาคารอินโดจีน² รวมทั้งมีสิทธิเทียบเท่าธนาคารฮ่องกงเซี่ยงไฮ้ของอังกฤษในการออกธนบัตร (ตัวกระชายเงิน) ตามที่ต้องการ

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ผ.1/43 จดหมายมองสิเออ มิเชลโล่ ทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทเวศร์วัชรโรประการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ วันที่ 9 กรกฎาคม ร.ศ. 110.

² รัตนาวดี รัตนโกมล, "วิวัฒนาการและบทบาทของธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย (พ.ศ. 2431 - 2488)" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), หน้า 43.

ควาย¹

การที่ชาวตะวันตกชนชาติต่าง ๆ ได้พยายามแย่งชิงผลประโยชน์กันนั้น จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชาวตะวันตกไม่เป็นไปในลักษณะที่สนิทสนมกลมเกลียวกันเท่าใดนัก แต่ละชาติได้มีการแข่งขันอำนาจกันทั้งในวงราชการและวงการธุรกิจ ดังนั้นเมื่อชาวตะวันตกทวีจำนวนมากขึ้นรวมทั้งมาจากประเทศต่าง ๆ กัน ความสัมพันธ์ที่เห็นได้ก็เป็นไปในระหว่างคนชาติเดียวกันมากกว่า ถ้าเป็นต่างชาติดกันแล้วก็ไม่ค่อยจะเกี่ยวข้องกันเท่าใดนัก สิ่งที่แสดงให้เห็นได้ประการหนึ่ง คือสโมสร การที่นำสโมสรเป็นประเด็นสำคัญในการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างกันนี้ เพราะจะสามารถทำให้พิจารณาได้ใกล้เคียงความเป็นจริงมากกว่าความสัมพันธ์ในวงการอื่น ทั้งนี้เนื่องจากสโมสรเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ และพบปะสังสรรค์ของสมาชิกในยามว่างจากภาระหน้าที่ประจำ ความสัมพันธ์ภายในแต่ละสโมสรจึงเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ต่าง ๆ เท่าใดนัก ถ้าเปรียบเทียบกับความสัมพันธ์ภายในวงราชการและวงการธุรกิจ เมื่อมีชาวตะวันตกเข้ามามากขึ้นนั้นปรากฏว่าแต่ละชาติจะมีแนวโน้มว่าจะมีสโมสรของตนเองมากกว่าที่จะไปพบปะสังสรรค์ที่ยูไนเต็คคลับแห่งเดิม แสดงว่าความสัมพันธ์ของชาวตะวันตกนั้นจะเป็นไปในระหว่างผู้คนที่เป็นคนชาติเดียวกันมากกว่าจะคำนึงว่าตนเป็น "ชาวตะวันตก" เช่นเดียวกันเช่นแต่แรกที่คนเหล่านี้เข้ามาในกรุงเทพฯ สโมสรของชาวตะวันตกที่สำคัญ ๆ คือ

สโมสรอังกฤษ (The British Club) สโมสรอังกฤษนี้ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2446 สมาชิกมีทั้งสมาชิกสามัญซึ่งก็คือชาวอังกฤษทั่วไปในกรุงเทพฯ และ

¹ธีรเวทย์ ประมวลรัฐการ และ ปิยนาด บุณนาค, งานวิจัยเรื่องบทบาทของธนาคารฮ่องกงเซี่ยงไฮ้แห่งประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2431 - สงครามโลกครั้งที่ 2 (ส่วนประวัติศาสตร์) ฉบับภาษาไทย พ.ศ. 2524 ส่วนที่ 2, หน้า 4.

สมาชิกกิตติมศักดิ์ มีกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ และพบปะสังสรรค์กันในระหว่างสมาชิก¹

Der deutsche klub

สโมสรเยอรมัน (The Deutscher Klub) สโมสรนี้เปิดรับสมาชิกอื่นนอกเหนือจากชาวเยอรมันด้วยถ้าเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสม คือ มีความนิยมเยอรมันและพูดภาษาเยอรมันได้ สิ่งอำนวยความสะดวกในสโมสรก็ไม่แตกต่างไปจากยูในเค็คคส์บิม คือ มีระกอบด้วยห้องสมุด โต๊ะบิลเลียด โบว์ลิ่ง และสถานที่เล่นกีฬาประเภทต่าง ๆ²

นอกจากสโมสรของทั้ง 2 ประเทศนี้แล้ว ยังมีสโมสรของประเทศอื่น ๆ อีกหลายประเทศเช่นกัน แต่ก็ไม่มีชื่อเสียงและคึกคักเท่า 2 สโมสรนี้ซึ่งเป็นสโมสรของชาวตะวันตกที่มีจำนวนมากเป็นที่ 1 และที่ 2 ในกรุงเทพฯ

จากลักษณะความสัมพันธ์ในระหว่างชาวตะวันตกด้วยกันนี้ อาจสรุปได้ว่า ในระยะแรกที่ยังมีชาวตะวันตกเข้ามาในกรุงเทพฯ ไม่มากนักนั้น ชาวตะวันตกต่างก็มีความใกล้ชิดกันเพราะเป็นคนกลุ่มน้อย ต่อมาเมื่อทวีจำนวนมากขึ้น รวมทั้งมีนโยบายการเมืองจากทางเมืองแม่มาเป็นเรื่องกำหนดด้วย จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างกันเกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้น กลายเป็นความสัมพันธ์ในระหว่างผู้ที่มีมาจากประเทศเดียวกันมากกว่าที่จะคิดว่าตนเป็นชาวตะวันตกด้วยกัน

เมื่อพิจารณาถึงโครงสร้างตลอดจนความสัมพันธ์ภายในชุมชนชาวไทยจีน และตะวันตก ไปที่ละชุมชนแล้ว จะเห็นได้ถึงลักษณะร่วมของแต่ละชุมชนว่าการแบ่งแยกกันภายในหมู่พวกเดียวกัน ไม่ได้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยแต่ละชุมชนก็มีตัวกำหนดที่แตกต่างกันไป อุดมการณ์ทางความคิดหรือผลประโยชน์นั้นจะเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความแตกแยกกันมากกว่าความสำนึกในการที่มีเชื้อชาติและวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน ลักษณะเหล่านี้เองที่เป็นประเด็นสำคัญอันจะมีผลต่อความสัมพันธ์ในระหว่างชุมชนชาวไทย จีน และตะวันตกในกรุงเทพฯ ต่อไป

¹ Arnold Wright, "Bangkok", p. 252.

² Ibid.